

N:o 148.

Af herr **J. R. Kjellén**, i anledning af Kungl. Maj:ts proposition med förslag till ändrad lydelse af §§ 31, 49 och 53 regeringsformen samt §§ 10 till och med 22 äfvensom §§ 25 och 38 riksdagsordningen så ock till öfvergångsstadgande i riksdagsordningen.

Att ett behof af reform i 1866 års bestämmelser om den politiska rösträtten föreligger, torde numera icke af någon på allvar förnekas. 122 inom Riksdagen framburna motioner, 4 kungl. propositioner och 3 konstitutionsutskottsförslag tala redan före ingången af innevarande riksdag ett tillräckligt tydligt språk härutinnan.

Att detta behof bör afhjälpas snart, torde äfvenledes nu stå klart för alla insiktsfulla fosterlandsvänner. Statskuppen i Finland 1899 och vår egen härordningsreform 1901 inneburo, hvar på sitt sätt, kraftiga väckelser till vårt folk i denna riktning. I känslan häraf svälde också reformrörelsen upp därhän, att ej mindre än 41 af motionerna, 3 af propositionerna och alla utskottsförslagen tillhöra den senaste tiden, 1902—1905. Kom så sistnämnda år unionens upplösning. I detta sammanhang framstår denna händelse som en *tredje varning* till svenska folket, allt för ödesdigert allvarlig för att af fosterländske män kunna förbises eller missförstås.

Ännu är dock icke Sveriges rike utlämnadt åt slumpens eller främmande makters nåd och onåd. Vår framtid hvilar i våra egna händer. Vi hafva inom både land och folk rika reserver, stora, hittills oupptagna möjligheter. Det är till dem vi nu måste lita. Vägen till framtiden går genom förtroende: förtroende till både land och folk.

Bih. till Riksd. Prot. 1906. 1 Saml. 2 Afd. 2 Band. 56 Häft. (N:o 148.) 1

Men förtroendet till folkets politiska mognad är det första, själfva förutsättningen för, att vi skola kunna hysa förtroende till landets ekonomiska bärkraft i stor skala. Den nationella samlingen måste föregå det nationella samarbetet, om vårt framtidshopp skall hvila på säker grund. Och samlingen måste ske snart, om vår själfkänsla skall få verklig näring däraf. Ju längre vi dröja efter fjolårets händelser, desto mer löpa vi också risken att i andras ögon framstå som en kraftlös nation, den där icke ens förmår rycka upp sig till ett beslut.

Formen för denna nationella samling är en författningsändring, hvarigenom den politiska rösträtten göres oberoende af förmögenhetsställning. Så långt äro äfvenledes alla redan ense.

Verkan af en sådan reform skulle i stort sedt blifva den, att arbetareklassen i hela sin mångskiftande massa indroges inom den politiska maktsfären. Det är hufvudsakligen den, som hittills stått utanför; den har utgjort hufvudmassan i folkets, för politiska ändamål obrukade, reserv; den skulle alltså nu skörda de närmaste frukterna af reformen. Men att dess vinst tillika skulle blifva en vinst för stat^o och samhälle, därom har jag redan 1902 yttrat några ord — i Tal i Fösterländska Förbundets Generalförsamling, sedermera utgifvet som broschyr under titeln »Ett samlingsprogram i rösträttsfrågan» — som jag här tillåter mig att citera:

»Ingen, som närmare betraktar arbetareklassen i våra dagar, undgår det intrycket, att här sjuder ungt blod. Det ligger ungdom i arbetarnes sangvinism, för hvilken alla frågor tyckas så enkla, i deras lätta sinne, deras förmåga af hänförelse, t. o. m. i deras öfvermodiga tro på sig själfva och deras hänsynslösa stormande på förmenta rättigheter. Det ligger ungdom icke minst i deras godtrogenhet, som gör dem så lättleda i sina agitatorers hand. Men en sådan *ung och frisk vilja* på både godt och ondt är det just, som vi sakna i vårt närvarande politiska skick. Här finnes alldeles för mycket af gammalmanssynpunkter, af fridsjukhet, af betänksamhet, af bekvämlighetshänsyn, jag vill nästan säga af trötthet. Norska frågan ligger till en god del innesluten i denna synpunkt, ty där hafva vi emot oss just en sådan hänsynslös ungdomsvilja, och det är den, som besekrat oss. För mig står det som ett verkligt och trängande statsintresse, att vår politiska kropp måtte föryngras genom en lämplig tillsats af ungt blod, och detta kan numera endast komma från arbetareklassens leder.»

Af rösträttens utsträckning väntar man sig således äfven på konservativt håll icke blott bot för socialt missnöje, utan äfven positiva fördelar för det allmänna. Då härtill kommer, att samhällets egen för-

vandling påkallar en vederbörlig anpassning af representationsformerna, så skall ur denna synpunkt ingen befogad anmärkning kunna riktas mot reformförslag, som ställa sig på den allmänna rösträttens grund.

På denna grund står Kungl. Maj:ts proposition i rösträttsfrågan till innevarande Riksdag. Dess hufvudsakliga syfte är att bota stundens sociala missnöje, och dess hufvudsakliga verkan skulle vara, att tillträde till valurnorna öppnades för den stora, breda arbetareklassen i land och stad. Så till vida synes detta initiativ vara sprunget ur en intim känsla af hvad landet i närvarande ögonblick önskar och behöfver.

Men det vill synas, som om regeringen, då den fattade sin ståndpunkt i frågan, haft detta stundens intresse så starkt för ögonen, att den kommit att förbise eller underskatta berättigade farhågor för framtiden. Jag torde i detta hänseende få hänvisa till mina anföranden i Andra Kammarens remissdebatter den 22 januari och den 27 februari innevarande riksdag. Regeringens förslag ger arbetareklassen dess rätt, men på bekostnad af andra hufvudgruppers, i främsta rummet bondeklassens, rätt. En sådan lösning bringar landets lugna utveckling i fara och hotar det med ett återfall i den s. k. frihetstidens fördärflika ensidighet.

Så långt kunna vi icke vara med. Den, som närmare studerat fäderneslandets historia och behjärtat gångna tiders erfarenheter, måste rygga tillbaka för denna farliga väg. Det föreliggande problemet ter sig för oss så, att man bör tillgodogöra statslifvet det goda i arbetareklassens insats *utan att* på samma gång beröfva statslifvet det goda i bondeklassens och öfriga konservativa elementers insatser. Man bör det ena göra och det andra icke låta.

Det är just detta, som utgör problemets svårighet, och som så länge uppskjutit den lyckliga lösning, hvarefter landet alltmera längtar. Öppnar man icke dörren — d. v. s. rubbar man icke strecket — så blir tidens behof icke tillgodosedt; öppnar man dörren, så är fara för handen, att de nytillkomna väljarne genom sin öfverlägsna massa skola, förr eller senare, drifva alla de gamla undan och själfva rycka till sig all makten. Detta är rösträttsfrågans Scylla och Charybdis; undviker man det ena skäret, så riskerar man att stöta på det andra.

Kungl. Maj:t, som allt hitintills tagit position i frågan med försiktig hänsyn till de nu besittandes rätt, synes denna gång hafva valt sin kurs betänkligt nära det sist antydda skäret. Vid sådant förhållande tillkommer det Riksdagen att eftersinna, huruvida några särskilda försiktighetsmått äro att vidtaga till garanti för statsskeppets säkerhet och lugna gång.

Härvid riktar sig uppmärksamheten alldeles särskildt på frågans parlamentariska läge. Utan att underskatta betydelsen af det arbete, som ägnats frågan utanför Riksdagens väggar, torde man få anse som en själfklar förutsättning, att frågan numera avancerat för långt för att kunna lösas på någon bas, som icke blifvit i den rent parlamentariska utvecklingen angifven. En närmare kännedom om denna utveckling är således nödvändig ej blott för att förstå Kungl. Maj:ts nu föreliggande förslag, utan äfven för att kunna med någon säkerhet bedöma de andra utvägar till lösning, som här äro »nödiga eller nyttiga och möjliga att verkställa».

Rösträttsfrågans parlamentariska läge.

Redan innan 1860-talet gått till ända, hade en utsträckning af 1866 års rösträttsvillkor förts på dagordningen; och då det år 1870 första gången kom till votering i frågan, visade sig öfver en tredjedel af Andra Kammaren stå på den reformvänliga sidan. Med de principiella demokraterna förenade sig nämligen här representanterna för bondeintresset att öppna Riksdagens dörrar för genom den nya census utestängde ståndsbröder. Man må minnas, att censustalen på den tiden betydde vida mera än nu, och att det ännu icke fanns någon organiserad arbetareklass, som på ringaste vis kunde konkurrera med hemmansägareklassen om makten. Det var under denna tid, år 1871, som Sven Nilsson i Österslöf fällde de bekanta orden, att man icke skall »skrämma oss bönder med Sveriges arbetare», ett yttrande, som för sin tid var lika naturligt som berättigadt.

Det första positiva program, kring hvilket reformvännerna i rösträttsfrågan samlade sig, skulle kunna karakteriseras som *halfstreck*, i det att man helt enkelt föreslog nedsättning af de olika censusposterna till hälften: alltså ett fastighetsstreck på 500, ett arrendestreck på 3,000 och ett inkomststreck på 400 kronor. Härvid är särskildt att märka, att detta inkomststreck enligt tidens bevillningsförordning sammanföll med strecket för till bevillning uppskattad inkomst. Halfstreck-programmet (första gången framställt af L. O. Larson under debatten i Andra Kammaren 1872) blef Andra Kammarens beslut åren 1880, 1881 och 1882, sistnämnda gång t. o. m. utan votering.

Emellertid höjde 1883 års bevillningsförordning den skattefria inkomsten till 500 kronor, och därmed hade 400-kronostrecket förlorat sin anslutning till skatteplikten, hvarför det nu afgår ur dagordningen.

Reformväunernas sträfvan tog sig då aflopp i en begäran om statistisk utredning, som blef Riksdagens beslut 1884 — den första riksdagsskrifvelsen i rösträttsfrågan under det nya statskicket — och utmynnade i statistiska centralbyråns redogörelse år 1887. Denna utredning syntes visserligen gifva vid handen, att en nedsättning af census till bevillningsstrecket skulle allvarligt rubba hemmansägarnes politiska hegemoni, i det att arbetaregrupperna på land och i stad redan vuxit till en väsentlig betydelse. Under de säregna förhållandena efter tullsystemets införande fick reformen emellertid ännu en gång vind i seglen, och man samlade sig nu på det s. k. *femhundrakronostrecket*, d. v. s. en inkomst- och fastighetscensus å 500 samt arrendecensus å 3,000 kronor; som man ser, en ny upplaga af halfstreckets, endast anpassadt efter den nya bevillningsförordningen. Detta program (första gången framfördt i motion af N. Nilsson i Skärhus 1887) blef Andra Kammarens majoritets under riksdagarne 1891, 1892, 1893 och 1894.

Jämte de nu nämnda programmen hafva tvenne andra redan från början framkommit i motionsform och sedermera med längre eller kortare mellanrum dykt upp i den parlamentariska diskussionen. Det ena af dem är *kommunalstreckets* (första gången 1870), hvilket skiljer sig från femhundrakronostreckets hufvudsakligen genom att sänka fastighetscensus ned till 100 kronor. Det andra är den *allmänna rösträtten* (med flere eller färre begränsningar; första gången 1869, och efter 1890 fast på dagordningen). Intetdera har emellertid under detta äldre skede kunnat samla någondera kammaren i ett beslut.

Gemensamt för alla nu redovisade program är, att de söka lösningen inom rösträttsfrågans speciella ram. De innebära en större eller mindre inbjudning af de rösträttslöse — alltifrån det sistnämnda, som öppnar dörren på vid gafvel, och till de två förstnämnda, som endast öppna den på glänt — men de frukta ännu icke någon ny fara från dem, söka därför icke heller någon annan garanti för det bestående än på sin höjd själfva försiktigheten vid inbjudningen. Det är de partiella eftergifternas politik; en reträtt steg för steg inom samma linje.

Men i början af 1890-talet inträder en vändpunkt. Tvenne faktorer hafva nu förändrat rösträttsproblemet ursprungliga förutsättningar till den grad, att både partiställning och taktik måste röna inflytande däraf. Å ena sidan har penningvärdets sjunkande (anmärkt i den parlamentariska diskussionen ända från 1875) gått så långt, att strecken — särskildt inkomststreckets i stad — börjat förlora sin betydelse. Å andra sidan har den moderna arbetarerörelsen börjat tränga bondeklassen in på lifvet genom industriens allt raskare utflyttning på landet och de

moderna kommunikationssanhällenas stora utveckling. Från denna tid minskas också intresset hos de gamla reformvännerna på landsbygden.

År 1892 bekänner L. O. Larson (i Första Kammaren) sin omvändelse, samma år kulminerar majoriteten i Andra Kammaren, därpå sjunker den och försvinner efter 1894. Grundlagsändringen 1894, hvarigenom åt landsbygden förbehölls 150 platser, vittnar i samma riktning. Både stadshögern och bondeklassen hafva nu fått ögonen öppna för faran i en för långt utsträckt eller för hastigt inträdande förändring, på samma gång som de inse ohållbarheten af det bestående. Denna insikt föder en ny taktik. Det duger icke längre att säga ett rent nej eller ett halft ja. Man måste operera äfven på andra linjer än census. Man beslutar att möta rösträttsprogrammet med ett annat positivt program.

De nya linjerna rekognosceras i Billings motion vid 1893 års riksdag och karakteriseras som klassval och proportionella val. Redan vid föregående riksdag hade inom Första Kammaren försports sympatier i dessa riktningar. Nu är programmet klart, och fältropet lyder: *allmän rösträtt med garantier* — efter föregående utredning (icke blott statistisk, utan äfven politisk och statsrättslig) af Kungl. Maj:t.

Vid sidan af det radikala förslaget, att på en gång borttaga alla fördämningar mot demokratiens flod, och det liberala, att urtappa den gradvis, träder från denna tid i aktion ett konservativt program, att reglera den i nya fåror. Mellan dessa tre riktningar bryter sig hädanefter rösträttsfrågans historia.

De på konservativt håll först antydda garantierna röra, som man ser, valsättet. Man vill kombinera rösträttsfrågan med en röstsättsfråga. Men motionären vid 1893 års riksdag uttalar, att på nuvarande riksdagsordnings grund knappast några andra klassval låta sig anordnas än efter skatteförmågan. Tanken på klassval sammanfaller därför i praktiken med tanken på en sålunda *graderad röstskala*. I denna form kommer garantisystemet först på Andra Kammarens dagordning (motioner 1894—96), och denna form skulle äfven blifva den första, som parlamentariskt utdömdes.

Dessförinnan skulle emellertid äfven den andra af de från början nämnda garantierna, nämligen det proportionella valsättet, komma under behandling. År 1896 tog Kungl. Maj:t — för första gången sedan en mansålder — initiativet till förmån för proportionella val i storstäderna och strecksänkning. Förslaget hade endast den verkan, att det inträdde en paus i reformrörelsen på riksdagen — medan agitationen uti landet tog allt större dimensioner (rösträttsadressen 1898).

År 1899, det tredje under valperioden, mobilisera partierna mot hvarandra: de konservativa under banéret *graderad skala*, de liberale under banéret *kommunalstreck*, som nu för första gången blir ett samlingsstecken. År 1900 bildas på denna grundval det »liberala samlingspartiet». När de konservativa vid denna riksdag utveckla sitt program, befinnes det innehålla ännu en, hittills icke nämnd garanti, nämligen köpingars och municipalsamhällets förande till stadsvalkretsar, alltså en mera *organisk valkretsindelning*. Rösträttsfrågan har således blifvit kombinerad äfven med en valkretsfråga. Denna står dock i skuggan för den graderade skalan, som alltjämt ligger de konservativa närmast om hjärtat, och partiställningen är således i det hela densamma som år 1899.

Ur denna partiställning utgick Riksdagens andra gemensamma beslut i frågan: 1900 års skrifvelse, att Kungl. Maj:t »täcktes låta verkställa en i möjligaste mån fullständig och allsidig utredning rörande de förutsättningar och villkor, under hvilka valrätten till Riksdagens Andra Kammare må kunna utsträckas». Bland de möjliga förutsättningarna och villkoren nämnes icke blott den graderade skalan, utan äfven den organiska valkretsindelningen. Det är således oförtydligt den konservativa synpunkten, som här framstår som segrande.

Den nya härordningens antagande vid följande riksdag föranledde Kungl. Maj:t att åter gripa initiativet, innan ännu någon annan utredning hunnit åvägbringas än en rent statistisk om kommunalstreckets verkningar. På detta streck hvilade Kungl. Maj:ts proposition till 1902 års Riksdag, men därtill var fogadt icke blott ett skärpt utskyldstreck, utan äfven en graderad röstskala, dock icke efter skatteförmågan, utan efter ålder och civilstånd. Konstitutionsutskottet, som här närmast torde beteckna Andra Kammarens konservativa element, strök denna skala och satte i stället valkretsreformen, hvarjämte det föreslog en mindre strecksänkning. Det liberala programmet var alltjämt kommunalstrecket, och det radikala — nu öppet socialistiskt — var den allmänna, lika och oorganiserade rösträtten.

Resultatet af hela processen vid denna riksdag var en ny Riksdagens skrifvelse, att Kungl. Maj:t »ville låta verkställa en från alla synpunkter fullständig utredning af frågan om utsträckt valrätt» till Andra Kammaren. Riksdagen har härmed ställt sig på en formell ståndpunkt. Men ur förhandlingarna framgick, att den graderade skalan i alla former var taktiskt förbrukad, och att nästa försök borde göras med det *proportionella valsättet*.

Efter 10-årig aktion är alltså den första garantien afförd från dagordningen. Valkretsgarantien, som under riksdagen rönt svårt mot-

hugg hos vänsterpartierna och blandade sympatier på andra håll, sjunker i bakgrunden. Intresset samlar sig i främsta rummet på proportionalismen, för hvilken utsikterna synas ljusa, sedan äfven från vänsterpartierna yppats anslutning till dess idé.

Begagnande sig häraf, sköt regeringen ännu en gång den begärda, »ur alla synpunkter fullständiga», utredningen åt sidan och nöjde sig med att låta undersöka proportionalismens teknik för sig samt de statistiska verkningarne af allmän rösträtt i landet. Sålunda rustad, mötte den 1904 års Riksdag med sin tredje proposition i frågan, byggd på allmän rösträtt och proportionella val. Men under tiden hade det liberala partiet hunnit helt öfvervinna sina sympatier för detta valsätt och hissar nu den *allmänna rösträttens* banér, utan hinder vare sig på valsättets eller valkretsindelningens område. Härmed har det liberala partiet närmat sig det socialistiska, så att det ur garantisympunkt knappast finnes annan skillnad än ett utskyldsstreck.

Det nya vänsterprogrammet vinner i Andra Kammaren en svag majoritet öfver regeringens förslag, medan Första Kammaren antager det senare. Ställningen är densamma äfven vid 1905 års riksdag, blott med det undantag, att intet program nu hinner upp till majoritet i Andra Kammaren. Riksdagen har gjort »rent bord», nu ankommer det på valmännen i landet att skipa domen öfver den nya garantien.

Denna dom har utfallit emot proportionalismen, och den är efter min mening afgörande. Under vanliga förhållanden skulle måhända ett riksdagsmannaval icke hafva haft denna definitiva betydelse, äfven om det som här i själfva verket upprepade ett föregående domslut (ty äfven 1902 års val stod i verkligheten om proportionalismen). Men det måste erkännas, att förhållandena vid höstens val 1905 voro i sär egen grad gynnsamma för högern. En sådan högervind lär icke lätt komma åter. Då valen icke desto mindre gingo högern mera afgjordt emot än någonsin, så synes man icke kunna skriva utgången på någon annan räkning än proportionalismens; och då Första Kammaren icke lär kunna ensam upprätthålla en princip för Andra Kammarens bildande utan denna kammares eget stöd, så torde man rent politiskt sedt icke kunna undgå den slutsatsen, att äfven proportionalismen som taktisk position i rösträttsfrågan numera är utdömd.

Man kan visserligen säga, att det icke var proportionalismen själf, utan blott en tungrodd form af densamma, som utdömdes 1905. Där om skall icke här tvistas. Efterföljande framställning utgår som alla från en subjektiv värdering af förhandenvarande politiska faktorer; och denna värdering har gifvit mig till utslag, att intet slags proportionalism under

den närmaste framtiden har utsikter att vinna det svenska folkets godkännande.

Sedan det liberala programmet från 1904, yttermera retuscheradt till öfverensstämmelse med det socialistiska från 1902, innevarande riksdag upphöjts till regeringsprogram, är alltså, enligt vår uppfattning, det parlamentariska läget sådant, att högern förbrukat bägge sina stora, ursprungliga metoder till motstånd. Är då spelet förloradt? Blef själfva garantisystemet utdömdt på samma gång som den proportionella specialgarantien? Eller står ännu någon garanti åter?

Efter vår föregående framställning torde svaret ligga för ögonen. Den parlamentariska utvecklingen har framfört ännu en garanti, nämligen *valkretsreformen*. Den kom sist på högerprogrammet och har hittills stått i skuggan för de äldre. Sedan dessa nu enligt min mening icke längre bjuda någon förhoppning, är turen på allvar kommen till den. Rent parlamentariskt sedt bildar den nu högerns sista position, men är som sådan ingalunda uppgifven eller dömd att utrymmas.

Ty denna garantiform är förvisso icke utdömd med nederlaget 1902. Detta berodde på särskilda förhållanden, som icke längre föreligga. Behåller man detta för ögonen, så måste man säga, att den i verkligheten icke ännu varit underkastad något parlamentariskt afgörande såsom de förutnämnda garantifrågorna. Den har icke stått främst på någon dagordning, icke varit innehåll i någon hufvudvotering, ännu mindre undergått något uttalande af folkviljan vid riksdagsmannaval. Den har icke ens varit föremål för någon verklig utredning, vare sig i enskilda uttalanden eller i teknisk kommitté eller i regeringsförslag.

Det synes således i alla afseenden vara lämpligt att ägna äfven denna reformtanke en noggrannare uppmärksamhet. Tiden därtill är nu inne. Utvecklingen själf har fört frågan från höger fram i förgrunden. Den undersökning, vi härmed skola söka åvägabrinda, torde under alla omständigheter icke anses opåkallad, såsom ett led i den allsidiga utredning, som Riksdagen tvenne gånger sedan detta århundrades början af Kungl. Maj:t begärt, men på hvilken den ännu väntar.

Diskussionen om en organisk valkretsindelning.

Från den egentliga valkretsfrågan är noga att särskilja tvenne andra frågor, som i samband med den spelat en större eller mindre roll i den parlamentariska diskussionen.

Den ena är frågan om *klassval*. Sedan den gamla striden mellan klass- och samfällda val slutat med de senares seger i 1866 års riksdagsordning, är det så godt som alldeles tyst därom ända till 1893, då i ofvanciterade motion nedskrefs följande:

»Det kan ej bestridas, att den representationsförändring, som genomfördes 1866, i viss mån bortsåg ifrån, att ett folk nödvändigt består af olika stånd eller klasser, hvilka uppbära skilda och sins emellan jämbördiga intressen i folkets lif. Den utdömde den gamla, numera otillfredsställande, men dock organiska grunden för den svenska riksdagen och förmådde ej lägga någon ny af synnerligen organisk natur.»

Motionären finner emellertid »så godt som ingen förhoppning» att genomföra verkliga klassval i vår tid, änskönt de (under debatten) synas honom »förnuftiga». Frågan har icke heller tagit praktisk form mera än i följande uttalande af 1900 års konstitutionsutskott: »Uppmärksamhet borde äfven (vid den föreslagna utredningen) riktas på det t. o. m. i ett land med allmän rösträtt såsom Frankrike för närvarande ganska mycket diskuterade spörsmålet, om valen fortfarande borde vara samfällda, eller om någon hänsyn skulle tagas till olika samfundsklasser och yrken.» Denna passus — om hvilken utskottet för öfrigt ingalunda varit enigt — kom icke in i årets riksdagsskrifvelse; och ehuru sympatiuttalanden för saken sedermera icke fattats (t. ex. i Första Kammaren 1904), så torde man i det hela icke kunna jäfva föredraganden af 1904 års proposition, då han yttrar, att »här i Sverige lär man ganska allmänt vara ense om, att en indelning af valmännen i klasser icke låter sig nöjaktigt verkställas» — nämligen hvad närvarande tid angår.

Fullt aktuell är däremot den andra, hithörande frågan: om *utjämning af städernas högre representation*. Grundlagsändringen af 1894 fastslog visserligen denna princip i mom. 5 af § 13 riksdagsordningen, men fixerade samtidigt 80 platser åt städerna, vida mera än folket då och ännu berättigar dem till. Redan förut hade också utjämningen kommit på tal i sammanhang med rösträttsfrågan (Jansson i Carlshed i Andra Kammaren 1889, L. O. Larsson i Första Kammaren 1893, motion af Ekströmer 1893). 1900 års konstitutionsutskott bragte äfven denna sak på dagordningen med orden att utredningen jämväl borde omfatta frågan, »om med utsträckning af valrätten skillnaden med afseende å representationsrätt mellan land och stad borde bibehållas, jämkas eller upphävas»; och denna synpunkt bärgades äfven in i Riksdagens skrifvelse. Vid nästa rösträttsriksdag, 1902, återkommer den i motion n:o 182 till Andra Kammaren, hvarmed socialisterna ansluta sig till detta kraf, vidare i motion (landtmannapartistisk) n:o 195 till samma

kammare, i motion n:o 34 till Första Kammaren, i flera reservationer vid konstitutionsutskottets betänkande, i uttalanden af ledande liberale statsmän (såsom nuvarande herr statsministern) samt i motiven till Riksdagens nya skrivelse.

Då äfven de, som här dissentiera, leddes mera af praktiska än af principiella skäl, så lär det kunna anses ådagalagdt, att lösen »likställighet mellan land och stad» slog igenom år 1902. Denna princip erkändes äfven i liberala samlingspartiets motion 1904 (med dess 85 representanter för landsbygd, 42 för stad och 103 för sammanrörda landt- och stadsvalkretsar), liksom den naturligtvis ingår i det proportionella programmet; och den har äfven kommit till praktisk tillämpning på nuvarande grund såväl i konstitutionsutskottets förslag 1904 (stadsrepresentanter 60 mot 170) som i det liberala förslag af 1905, som ligger till grund för Kungl. Maj:ts proposition till innevarande Riksdag (stadsrepresentanter 65 mot 165).

Detta stads-begrepp är det historiska, grunden till det gamla borgarståndets särskilda representation på en tid, då land och stad i verkligheten betecknade motsatsen mellan landtbruket och andra näringar (handel, industri, handverk, bergsbruk). Städernas särskilda representation i 1866 års riksdagsordning har således djupa rötter i ej blott historiska, utan äfven sociala och ekonomiska förhållanden; äfven om riksdagsordningens skapare, under intrycket af sin tids ledande idéer, icke vill motivera den genom olikhet i intressen, utan endast genom »den olikartade organisationen af kommunalförhållanden, förvaltning och lagskipning m. m.» (Kungl. Maj:ts proposition n:o 61 vid 1863 års riksdag), alltså politiska synpunkter. Städernas *starkare* representation åter är till dels att anse som ett vederlag, en gärd af historisk erkänsla, åt borgarståndet vid dess afträdande från skådeplatsen, men den tjänar tillika rent praktisk-politiska syften. Däröfver upplyses i samma proposition (sid. 41), att det vid öfvergången till en författning, där en samhällsklass kan beräknas få ett öfvervägande inflytande, »mähända ock är af praktisk omtanke påkalladt att försäkra ett antal platser åt dem, som icke tillhöra» denna premierade klass. Denna klass var år 1866, som allbekant, hemmansägarnes. I uttrycklig afsikt att skapa en berättigad politisk motvikt mot dem var det alltså som man reserverade ett antal extra platser åt det forna borgarståndets arftagare, hvilka därmed sattes så att säga på ett politiskt undantag, i full enlighet med en organisk utvecklings lagar och med den tidens föreliggande behof.

Men under de fyra årtionden, som förflutit sedan vår gällande riksdagsordning skapades, hafva dessa förutsättningar blifvit alldeles

kullkastade. Tvenne drag i utvecklingen fästa här speciellt vår uppmärksamhet: städernas starkare folkväxt än landsbygdens och industriens utflyttning på landet. Med det senare fenomenet korresponderar här samfärdselns väldiga uppsving, hvaraf följt uppkomsten af stora stations-samhällen och andra dylika sammanträngningar af en utom jordbruket sysslade befolkning. Dessa omständigheter arbeta tillsammans med växande framgång på att bryta landsbygdens naturliga hegemoni i vårt politiska lif. Och så har det slutligen kommit därhän, att bondeklassen, mot hvars öfvermakt man för 40 år sedan ansåg sig behöfva vidtaga säkerhetsåtgärder i författningen, numera själf är i behof af dylika åtgärder, till skydd mot nya själfmedvetna maktkräfvare.

Det är af denna utveckling en själfklar sak, att de gamla säkerhetsmedlen, i den mån de endast tjänat som sådana, måste försvinna. Det finnes icke längre ens en skugga af skäl till att gynna städerna på landsbygdens bekostnad. Icke ens den historiska grunden kan längre tillerkännas giltighet. Borgarståndet har åtnjutit sitt vederlag. Dess saga är slut. Andra faktorer framstå nu i samhället, med lifvets och utvecklingens rätt till delaktighet i den politiska maktutöfningen.

Men om alla partier sålunda äro ense om, att städernas premium numera bör försvinna, såsom icke längre ur någon synpunkt berättigadt, så blir det en ny fråga, om själfva den särskilda representationen skall försvinna med premiet. Här komma vi till utkanten af den egentliga valkretsfrågan. Har man — såsom en reservant i 1904 års konstitutionsutskott synes anse — utsöndrat städerna som egna valkretsar endast och allenast för att politiskt premiera dem med den starkare representationsrätten? Eller är denna separation mellan land och stad berättigad och lämplig i och för sig, alltså äfven efter utjämningen? Här dela sig meningarne i det teoretiska problemet — för att återförenas i det praktiska.

Det liberala och det socialistiska partiet intaga principiellt den ståndpunkten, att alla klass- och intresse-motsatser böra försvinna ur det politiska lifvet, att utvecklingen i verkligheten också bär ditåt, och att särskilda valkretsar för stad och land ägna sig att motverka denna utveckling. Debatten i Andra Kammaren 1902 lämnar intet tvifvel om, att man på denna sida vill framställa intresse-motsatsen mellan land och stad som uppkonstruerad, i alla händelser numera antikverad.

Gentemot denna åskådning står den, som starkt pointerades af 1904 års konstitutionsutskott. Vi citera ur dess utlåtande följande:

»Om ock motsättningen mellan land och stad till följd däraf, att de olika stads- och landtmannanäringarna numera icke äro så skarpt åtskilda som tillföre, under senare

tid till någon del förlorat i betydelse, lär å andra sidan icke kunna bestridas, att fortfarande mellan städerna och landsbygden förefinnas betydelsefulla skiljaktigheter i många förhållanden — juridiktion, förvaltning, kommunalväsen och näringslif —, som föranleda större samhörighet i intressen och åskådningar mellan särskilda städer än mellan landsbygd och stad. Befolkningen i flere städer, om dessa än ligga tämligen skilda från hvarandra, är till sina beståndsdelar mera likartad än befolkningen i en stad och dess omgivande landsbygd. — — — Å andra sidan kunde landsbygden i många fall, om valen skulle vara gemensamma för land och stad, komma i ofördelaktig ställning därigenom, att städernas väljare finnas samlade inom trängre områden och lätt kunna nästan mangrant utöfva sin valrätt, under det att på landsbygden de stora afstånden, befolkningsgläsheten samt den omständigheten, att valen infalla under skördetid, då det för en stor del af valmännen är förenadt med synnerligen stor olägenhet och risk att uppoffra en, kanske flera arbetsdagar, försvårar sammanslutning och lifligare deltagande i valet.»

Utskottet ansåg dessa synpunkter så vägande, att det ville bevara skillnaden mellan land och stad äfven vid anordnandet af de stora valkretsar, som det proportionella valsättet fordrar. Proportionalismens anhängare hafva eljest offrat skillnaden för valsättets skull. De hafva således i praktiken kommit att stå på samma sida, där vänsterpartierna stå i princip. Men det finnes ingen som helst anledning att anse dem som principiella motståndare till valkrets dualismen. Åtskilliga yttranden från landtmannahåll t. ex. i 1904 års Andra Kammare vittna direkt i motsatt riktning. Försvinner förutsättningen af proportionellt valsätt, med ty åtföljande listval och stora valkretsar, så torde det få anses som själfklart, att högern åter kommer att stå på den gamla plattformen, land och stad i skilda valkretsar.

Å andra sidan finna vi sedan 1905 äfven vänstern där, gifvetvis af rent praktiska och opportunistiska skäl. I motion till Andra Kammaren n:o 231 tager den farväl af sina principer i detta stycke, öfverlämnande åt framtiden att genomtränga valmännens led med »de större politiska synpunkter, hvilka utesluta de jämsidiga uppfattningen af landets och städernas intressen såsom hvarandra motsatta». Vi återfinna denna ståndpunkt i Kungl. Maj:ts nu föreliggande proposition å sid. 12, där det heter:

»Principiellt sedt skulle det vara riktigast, om man med ens kunde upphäfvall åtskillnad mellan land och stad, när det gällde utkorandet af ledamöter i Riksdagens Andra Kammare. Erfarenheten har emellertid gifvit vid hand, att en så långtgående omgestaltning af den nuvarande valkretsanordningen hvarken å landsbygden eller i städerna, framförallt de smärre, betraktas som eftersträfvansvärd. Man torde sålunda vara hänvisad till att fortfarande bygga på den gamla grunden med skilda valkretsar för land och stad.»

Ehuru utgående från så skilda utgångspunkter, torde partierna alltså komma att samlas på denna gamla grund, så snart proportionalis-

men afgått från högerens program. Icke heller här möter lagstiftaren någon aktuell svårighet.

Men vi ha ännu icke uttömt det föreliggande problemet. Själftva begreppet stad är numera icke längre så fast och klart som förr. Diagnosen försvåras icke blott af de gamla köpingarne, utan äfven af andra mellanformer. Vi ha redan antydningssvis omnämnt denna typ, uppvuxen i skötet af vår tids industriella och kommunikatoriska utveckling. Här står lagstiftaren inför ett alternativ, som kräfver sin särskilda undersökning: skola dessa »nya städer» — såsom dessa samhällen betecknades af en talare i Första Kammaren 1904 — vid indelningen i valkretsar tilldelas landsbygdens eller stadens kategori?

Problemet förelåg icke för 1866 års lagstiftare, ty då var skillnaden emellan land och stad ännu så godt som ogrumlad af dylika mellanformer. De funno framför sig af detta slag endast köpingar samt städerna utan egen jurisdiktion (Trelleborg, Skellefteå, Borgholm, Haparanda); dem förde de utan tvekan på landsbygdens konto. År 1873 öfverflyttades sistnämnda kategori till städerna. Köpingarne kvarstå däremot ännu på landsbygdens politiska räkning (enligt uttrycklig bestämmelse i riksdagsordningen § 13, mom. 2), och naturligtvis är detta också fallet med de »nya städerna», som ju länge icke ens i administrativt hänseende skilde sig från den omgifvande bygden.

År 1898 skedde härutinnan den första förändringen, i det att tilläggsparagrafen 80 i kungl. förordningen om kommunalstyrelse på landet konstituerade så kallade municipalsamhällen med en viss själfstyrelse. Därmed var frågan om deras politiska ställning bragt på dagordningen, och det skulle nu icke dröja länge, förrän den infördes i den parlamentariska diskussionen.

I motion n:o 179 till Andra Kammaren 1900 fästes uppmärksamheten vid »en mängd köpingar och municipalsamhällen, som i folk-mängd öfvergå en betydande del städer och ej skilja sig från dessa i andra väsentliga hänseenden, än att de sakna egen jurisdiktion. Det kunde sättas i fråga, om dessa samhällen fortfarande borde välja representant till Andra Kammaren gemensamt med landsbygden». I anslutning härtill anmälde årets konstitutionsutskott äfven denna sak till utredning, hvilket också blef Riksdagens beslut utan mycken diskussion.

Kungl. Maj:t tillmötesgick icke heller denna begäran vid 1902 års riksdag, men i stället upptogs tanken af enskilda ledamöter i Andra Kammaren i motioner n:is 195 och 196. Den förstnämnda motionen är särskildt märklig dels därför, att den sätter ett befolkningsstreck å 1,000 personer som villkor för köpingens eller municipalsamhällets

förande till stad, dels därför att den kombinerar denna reform med den närmast förut här ofvan nämnda: landsbygden skulle således i politiskt hänseende befrias både från städernas starkare representation och från de »nya städernas» konkurrens. Så långt vågade icke konstitutionsutskottet gå. Det valde det senare, valkretsreformen med det angifna strecket, och motiverar den sålunda:

»Nämnda samhällen likna otvifvelaktigt städerna, och deras intressen göra dem äfven mera likställda med städerna än med landsbygden. Deras kvarblifvande inom landtvalkretsarne skulle ock mera än något annat vara ägnadt att äfven på landsbygden bringa till seger den uppfattning i politiska frågor, som genom valrättens utsträckning torde inom städerna blifva den förhärskande.»

Här är, som man ser, den organiska synpunkten klart fattad, tillika med den politiska karaktären af garanti för det bestående. Till dessa synpunkter må läggas en, som justitieministern framförde i Första Kammaren, på samma gång han varnade för att öfverskatta betydelsen af denna garanti: »då denna befolkning (i municipalsamhällena) är koncentrerad på ett mindre område, kan den lättare deltaga i valen och lättare ena sig om gemensamt uppträdande än de spridda valmännen på den egentliga landsbygden».

Utskottets förslag åtföljdes emellertid till kamrarne af en reservation, där »den nya, i hög grad onaturliga valkretsindelningen» skarpt ogillas.

»Vi kunna nämligen icke finna», heter det, »att den af utskottet tillstyrkta, ganska måttliga utvidgningen af valrätten, hvilken skulle komma landtbefolkningen till godo i vida högre grad än stadsbefolkningen, bör föranleda till en så våldsam förändring af nu gällande grunder för valkretsindelningen, att ur icke mindre än 44 af de nuvarande landtvalkretsarna komme att afskiljas och till städerna öfverföras ett betydande antal valmän, hvilka skulle hafva att utse representanter tillsammans med andra valmän, med hvilka de väl må hafva vissa intressen och uppfattningar gemensamma, men för hvilka de i det hela taget äro ganska främmande, under det att samtidigt inom de landtvalkretsar, hvarifrån de afskilts, jordbruksintresset alltför ensidigt skulle göra sig gällande». Ingen valkretsreform öfver hufvud borde ske förrän allmän rösträtt infördes, och då endast på territoriell grund.

Det var den ofvanantydnda liberala åskådningen, som här skar emot den nya reformtanken. Det är ju klart, att förslaget måste vara motbjudande för dem, som anse tidsutvecklingen gå till en utjämning af olika samhällsklasser i riktning mot nationell solidaritet utan organiskt underlag. Om redan den historiska skillnaden mellan land och stad är dem en nagel i ögat, så måste de gifvetvis reagera starkt mot nya reformer i sådan anda. Reservanternas anmärkningar funno också starkt genljud på vänsterhåll i Andra Kammaren under den af-

görande debatten, därvid denna fråga af en talare betecknades som själfva »nervus rerum». Den föreslagna åtgärden karakteriseras som en »våldshandling», en »amputation», en »vingklippning», ett eko af bondeståndets gamla »exklusivitet», en »kinesisk mur» mellan jordbrukare och andra, ett »utslag af den renaste och klaraste agrariska cynism», lika »orättvis och kränkande» för de berörda samhällena själfva, hvilka här skulle få sin politiska dödsdom, som skadlig för landet, enär den skulle »vidga klyftan mellan samhällsklasserna i stället för att minska den». Äfven från landtmannahåll — där man uppenbarligen intresserade sig mera för den numerära likställigheten i representation mellan land och stad än för denna djupare fråga — framhölls, att på sin höjd förstäder hade gemensamma intressen med storstäder, men att eljest städerna hade en från municipalsamhällena skild karaktär (genom tull, tolag, brännvinsförsäljning och äfven sanitära förhållanden). Denna synpunkt fann man så afgörande, att man icke vågade behålla valkretsreformen ens i motiveringen till det skrifvelseförslag, som framlades och som blef grundvalen för Kammarens beslut.

Det var, som man ser, en generalsalfva, som aflossades mot den nya reformtanken år 1902 i Riksdagens Andra Kammare, och äfven i Första Kammaren föllo icke så få skott emot den. Det fordrades nästan ett visst mod att återupptaga tanken vid påföljande rösträttsriksdag, 1904. Detta mod ägde dock en motionär i Första Kammaren (motionen n:o 44), ända därefter att han vågade stryka befolkningsstrecket; detta i sammanhang med åtskilliga andra reformer, hvadan man ej kan draga några säkra slutsatser i ifrågavarande fall af den votering, som gaf motionen 49 röster mot 90. Äfven på landtmannahåll i Andra Kammaren (motion n:o 226, sid. 4) behölls tanken, dock endast under vissa eventualiteter. Till någon egentlig debatt i frågan kom det dock icke denna gång. Den var helt undanskymd af den större frågan, proportionalism eller majoritetsval.

I samma läge stod valkretsreformen äfven under senaste riksdag, 1905, då den bragtes fram i den ursprungliga formen af den föregående motionären i Första Kammaren (motion n:o 30) samt med befolkningsstrecket af en motionär i Andra Kammaren (motion n:o 258), sedermera understödd af en reservant i konstitutionsutskottet. Under sådana förhållanden torde icke heller nu något horoskop kunna ställas för framtiden med ledning af den utgång, frågan fick, då det senare förslaget utan votering förkastades i bägge kamrarna.

Kamrarnes debatt rörde sig äfven nu endast föga om valkretsreformen. Blott ett resultat af betydelse är därur för oss att hämta:

socialdemokraternas starka antipati mot förslaget. Deras främste talman nöjer sig icke med att beteckna det som det »mest trångsynta», det »mest reaktionära» af alla; han säger rent ut, att han i valet mellan valkretsreformen och proportionalismen utan tvekan skulle rösta på den senare.

Det torde således få anses som ett parlamentariskt fastslaget faktum, att en organisk valkretsreform är ur socialdemokratisk synpunkt oantaglig. Därpå kan man icke misstaga sig. Det liberala samlingspartiets ställning till frågan är däremot icke lika klar. Visserligen har det ur allmänna synpunkter opponerat emot själfva principen; men partiet har också visat en öppen blick för tidens kraf och stor förmåga att anpassa sig därefter. Har partiet kunnat öfvervinna sig till att acceptera skillnaden mellan land och stad (ofvan s. 13), så får det kanske icke anses från början uteslutet, att det kunde drifva sin realpolitik ännu ett stycke längre.

Följer man dess politiska utveckling alltifrån 1902, så skall man i själfva verket göra den, kanske öfverraskande, upptäckten, att partiet i denna fråga med hvarje rösträttsriksdag ryckt ifrågavarande reform ett steg närmare. År 1902 hade partiets ledande män sympatier för det proportionalistiska valsättet, där lands- och stadsbygd sammanrörts inom hela län. År 1904 har partiet återgått till enmanskretsar såsom hufvudregel, urskilt äfven medelstora städer i valkretsar för sig, men fortfarande sammanfört småstäder med landsbygden (inklusive municipal-samhällen etc.). År 1905 är reträtten kommen tillbaka till nuvarande ordning, med alla städer utsöndrade ur landsbygden. Och nu år 1906 har partiets ledare som regeringschef gått ett steg utöfver det bestående i riktning mot en organisk valkretsreform, då han kontrasignerat den kungl. proposition, som bl. a. föreslår enmanskretsar i storstäderna. Ännu ett steg i samma riktning — och man är framme vid den sortering af valmanskårerna på landet, hvarom här är frågan. Den ligger uppenbart i regeringspartiets egen utvecklingslinje. Vi hafva ock det direkta uttalandet af nuvarande herr statsministern under fjolårets debatt, att »för oss valrättens utvidgning är hufvudsaken och valkretsindelningen i själfva verket underordnad i förhållande därtill»; hvarjämte dåvarande statsminister trodde sig kunna konstatera sympatier inom det liberala lägret för just ifrågavarande reform (se Andra Kammarens prot. n:o 49, sid. 14).

Visserligen har under innevarande riksdag herr statsministern i Första Kammaren uttalat, att utsikterna för en reform i denna riktning

nu icke kunde vara större än förut. Det torde dock kunna ifrågasättas, om härvid tagits nog hänsyn till de i grund ändrade förhållandena. Mot bakgrunden af allmän rösträtt och framförd som ensam- eller hufvudgaranti skall valkretsreformen säkerligen vid närmare betraktande te sig helt annorlunda välgrundad än förut, äfven i sådana ögon, som vid föregående tillfällen icke haft några sympatier till öfers för densamma.

Men detta skall gifvetvis först och främst bero på, om reformen vid en starkare och klarare belysning visar sig verkligen fylla de kraf, som måste ställas på densamma: inre rättfärdighet, teknisk lämplighet, politisk styrka att tillgodose ett förhandenvarande behof. Ur dessa synpunkter skall frågan nu undersökas, sedan den föregående framställningen sökt inställa henne i den rätta historiska och parlamentariska miljön.

Reformens väsen och betydelse.

Det första som vid studiet af diskussionen i denna fråga faller i ögonen, näst stämmingsutbrotten på vissa håll, är oklarheten i fråga om reformens betydelse och verkningar. Den möter oss nästan i hvarje sida af problemet.

Medan det således från ena sidan framhållits, att stadsradikalismen betjänar sig af municipalsamhällena som en »surdeg» på landsbygden, har det från andra sidan kunnat sägas, att reformen skulle skapa »konservativa härdar» i stadsvalkretsarna. Reformens effekt förklarades på socialistiskt håll i Andra Kammaren 1902 vara att strypa den naturliga utvecklingen till industrialism och skapa 150 säkra platser åt bondeståndet, medan den i Första Kammaren 1905 (liksom af föredragande departementschefen 1902) ansågs hart när som betydelselös. Än heter det, att municipierna icke »hafva något gemensamt» med städerna, än att de icke hafva samma intressen som den omgifvande landsbygden, än att de icke »hafva det ringaste att göra med hvarandra»; medan det på andra håll framhäfves, att de fullkomligt likna stad eller land eller bägge i sin politiska fysiologi. Och slutligen finna vi somliga talare i reformen se dödsdomen öfver municipierna, medan andra däri läsa dödsdomen öfver småstäderna!

Denna oklarhet om frågans innebörd — helt naturlig för öfrigt i frågans outredda skick, och själf det starkaste beviset för behofvet af en utredning — återfinnes understundom i form af nästan motsägan-

uttalanden af en och samma person, och detta t. o. m. bland ledande statsmän. Sålunda visar sig fjolårets föredragande hafva en skarp blick för intressesmotsatsen, då han i den kungliga propositionen kritiserar det dåvarande liberala programmet med blandade valkretsar. Vi citera följande.

»Tages härvid jämväl i betraktande, att uti valkretsområdena på landet — — — jordbruksintresset skulle få att kämpa mot industri- och handelsintresset i köpingar och municipalsamhällen samt å andra platser med sammanträngd befolkning, såsom sågverk, järnverk m. fl., lära rikets jordbrukande valmän icke sakna skäl att känna sig tvehågsna, huruvida det skall blifva dem möjligt att under en sådan valkretsindelning komma till sin rätt. Och deras tvekan härutinnan skall säkerligen ej minskas, om de tänka sig, huru förhållandena skulle gestalta sig i en ej alltför aflägsen framtid. Ty med den bestämda tendens, folkmängden har att ökas hastigare i städerna och industriorterna än på landsbygden, komma städerna och därmed jämförliga samhällen att, fränsedt ökningen af antalet riksdagsmän för de rena stadsvalkretsarna, erhålla ett under tidernas lopp alltjämt stegradt inflytande i de 59 blandade valkretsarna. Stadsintresset, redan i princip något gynnadt framför landsbygdsintresset, skulle då i sin helhet erhålla en mycket starkare representation än det rätteligen bör äga.»

Den reformtanke, som här är i fråga, hvilat just på dessa premisser och drager den praktiska konsekvensen af dem. Det vill synas som borde den, som så klart insett och uttalat sig om förutsättningarna, kunnat hafva något annat omdöme om konsekvensen, än att den är »ett försök att skrufva historien tillbaka» (statsrådet Berger i A. K. 1905).

Likaså torde nuvarande herr statsministern som talare år 1902 och som motionär år 1904 haft en i viss mån inkongruent uppfattning i saken. År 1902 anses ingen stadigvarande egenskap utmärka municipierna i »politiskt afseende» från landet, och göres på grund häraf front emot förslaget att sammanföra dem med småstäderna. År 1904 heter det i motionen, med afseende å de smärre städerna:

»Dessa samhällen skilja sig ju i intet annat afseende, än att de äga stadsrättigheter, från sådana till boningsorten sammanträngda landssamhällen som stations- och municipalsamhällena, hvilka i många fall ha större folkmängd än de mindre städerna. Det saknas då allt skäl att i valafseende behandla ifrågavarande städer annorlunda än dessa samhällen.»

Den gången gällde det att motivera småstädernas indragande i landtvalkretsar, och det skall ju icke nekas, att ståndpunkten kan vara konsekvent, för så vidt de nämnda samhällena uppfattas som likartade både med land och stad. Men sedan samme statsman accepterat olikheten mellan land och stad i valkretshänseende, så synes hans yttrande år 1904 vara tungt vägande till förmån just för här ifrågavarande reform.

I själfva verket vill det vid ett närmare studium af frågan synas, som om redan från början insmugit sig en skef uppfattning af hvad det verkliga gäller. Det är här frestande att tala om ett grundläggande missförstånd, som grumlat blicken för realiteten äfven hos skarp-synte män. Detta missförstånd ligger, enligt vår mening, i en förväxling af synpunkt. Man har betraktat valkretsindelningen som en administrativ fråga i stället för en social.

Då frågan varit om skiljaktigheten mellan land och stad, har man alltså i främsta rummet fäst sig vid de olika formerna af själfstyrelse. Till och med 1904 års konstitutionsutskott, hvars ofvan (sid. 12 följ.) citerade uttalande torde vara det klaraste och mest bevisande i fråga om denna skiljaktighet, nämner »näringslifvets» synpunkt i sista rummet efter »jurisdiktion, förvaltning och kommunalväsen». Det är 1866 års, här ofvan å sid. 11 karakteriserade, gammalliberalism, som alltjämt här går igen. Från en sådan synpunkt är aversionen mot reformen ganska naturlig. Tidens utveckling går utan tvifvel, som från liberalt håll ständigt framhäfves, i riktning att utplåna gamla administrativa motsatser mellan stad och land — fjolriksdagens beslut om brännvinsmedlen är det sista påfallande exemplet på denna strömning — och om problemet vore uttömdt härmed, så kan det onekligen anses olämpligt att »genom ny lagstiftning afbryta» utvecklingen.

Men hela denna synpunkt är, enligt vår uppfattning, oväsentlig och af ringa betydelse, annat än på sin höjd i valtekniskt hänseende. Icke få stadsbor och landtbor någon skiljaktig politisk karaktär därför att den ene lyder under rådstu- och den andra under häradsrätt, eller därför att den ene kan bravera i stadsfullmäktige och den andre på kommunalstämma. Icke heller lära de få olika åsikter i politiska ting därför att endast den ene får tolagsersättning af staten, eller ens därför att den ene får sälja men den andre bara köpa brännvin! Detta är ett föga mera än formellt — vi hade så när sagt byråkratiskt — betraktelsesätt. Det passade bra år 1866 såsom mask framför något, som den tidens liberalism icke ville se: den djupgående motsatsen i intressen mellan de bägge formerna för ett lands bebyggelse, på grund af sociala lagar som ligga djupare än statens lagstiftning. Denna motsats härleder sig från de skilda slagen af arbete. Näringslifvets synpunkt är den här i verkligheten dominerande.

Behöfva vi närmare utveckla den politiska motsättning, som spirar i det olika näringslifvet i stad och på land? För att rätt klart belysa den torde det vara lämpligt att välja en annan utsiktspunkt än man

hittills pläгат begagna i diskussionen. Vi skola se saken icke från valmännens, utan från den valdes synpunkt.

Vi antaga således, att en riksdagsman är vald för en valkrets som består af både stad och land, och vi skola söka sätta oss in i hans ställning. Frågan om spannmålstullar kommer före: landsbygden i hans valkrets önskar tull, ty den är ju säljare; staden eller städerna önska befrielse från tull, ty de äro köpare. Här står han alltså inför en öppen intressekollision hos sina valmän. Eller det kommer en arbetarefråga före: staden är, mer eller mindre, ett arbetaresamhälle och som sådant intresserad af arbetarens speciella fördelar, men bonden på landet är arbetsgifvare och lider under de ensidiga arbetaresynpunkterna, och hela landsbygden lider af stadens dragningskraft på dess söner och döttrar. Alltså är konflikten åter där; riksdagsmandatet får täcka en uppenbar söndring inom valmännens kår. Det vore lätt att nämna flere exempel på en sådan intressekonflikt. Men det redan anförda torde tillfullo intyga det ostridiga faktum, att land och stad i mångt och mycket hafva skilda realintressen, hvilka lätt kunna blifva fiendliga mot hvarandra. Att land och stad på djupet höra samman och behöfva hvarandra som sociala och ekonomiska supplement, rubbar icke detta faktum i den samhällliga arbetsordningen.

Man plägar på sina håll karaktärisera ett dylikt betraktelsesätt som »krasst» och döma hårdt öfver dem, som våga hysa och uttala det. Vi veta detta väl, men kunna icke hjälpa det. Vi anse oss icke ens ha rätt att framställa verkligheten skönare än den är. Ty det är för verkligheten, sådan den är, som vi skola lagstifta, icke för våra drömmar och fantasier om verkligheten.

Men inför denna reala syn på tingen skola de anförda exemplen säkerligen gifva ännu ett resultat af stor betydelse för vårt problem, detta med afseende å riksdagsmannens egen ställning.

Det är visserligen sant, att den egna öfvertygelsen allena bör vara hans rättesnöre; men det lärer dock icke kunna förnekas, att en viss hänsyn till valmännens meningar i praktiken är på sin plats, i alla händelser mycket naturlig och mänsklig. Vi behöfva för öfrigt icke sväfva ut i tomma gissningar härom. Det finnes fakta som tala. Ett sådant faktum är den offentliga kandidaturen, hvilken på senaste tider slagit igenom i vårt land äfven på konservativt håll. Ett annat hithörande faktum är det växande bruket, att riksdagsmannen vid viktiga tillfällen sammankallar sina valmän och inför dem redogör för dagordningens frågor, eventuellt också sin egen verksamhet. Det lider intet

tvifvel, att tidens tendenser gå i riktning emot en innerligare rapport emellan riksdagsmannen och hans valmän.

Med denna tendens korresponderar helt naturligt en annan: riksdagsmannen måste till en viss grad dela valkretsens önskingar och stå på dess intressen. Här möta vi åter den ideala synpunkten i den grundsatsen, att fäderneslandets bästa skall vara hans enda ledstjärna; den grundsatsen står i det allmänna medvetandet som ett högt etiskt direktiv, men den utesluter ju icke, att valkretsen också har kraf på sin representants intresse, ja, att det allmänna bästa understundom för honom kan synas regelbundet sammanfalla med hans valmäns fördelar.

Äfven här finnas utan tvifvel fakta att hänvisa till. De äro att söka i motionsfloden vid riksdagarne. Jag har afstått från tanken att göra en rent statistisk undersökning af proportionen mellan lokala initiativ för valkretsens skull, sociala i motionärens yrkesintresse och rent nationella, alldenstund gränserna visat sig väl mycket sväfvande; men äfven utan sådana siffror kan man tryggt försäkra, att de båda första slagen upptaga lejonparten af motionärernas mödor. Och det är uppenbart, att riksdagsmannen skall intressera sig för valkretsens behof i högre grad, ju mera valkretsen själf framstår som en enhetlig och stark vilja.

Förhåller det sig så redan nu, så kan man förutse att tendenserna skola växa ännu starkare och fastare, när den allmänna rösträtten genomförts. Vi torde få fästa en alldeles särskild uppmärksamhet på denna synpunkt. De som nu ifrå för allmän rösträtt under förutsättning, att det nya samhället skulle blifva kvitt klass- och intressekampens onda, lära komma att göra högst bedräfliga erfarenheter i motsatt riktning. Ty det är för visso icke demokratiens mening att lösgöra representanterna från deras fäste i valmanskårerna. Tvärtom ligger det i dess begrepp att göra bandet fastare än förut. Så måste det gå redan därför, att detta politiska system är rent från hvarje tanke på ett aristokratiskt urval beträffande väljaremassan; hvad som sedan står åter hos de bredaste lagren, det är till sist blott den primitiva dygden att veta, huru den egna skon klämmer, och viljan att blifva sitt onda kvitt. I samma mån väljareskarorna själfva kunna göra sig gällande, i samma mån skall alltså det nationella lagstiftningsarbetet uppblandas genom särskilda valmanskårers vittnesbörd om sina behof och kraf på dessas tillgodoseende genom statsmakten.

I den allmänna rösträttens hägn torde Riksdagen alltså komma att få icke en försvagad utan en förstärkt karaktär af intresserepresentation. Ditåt bär tidsutvecklingen, när man ser framåt på sociala och

organiska verkligheter. Endast den, som ser tillbaka på antikverade administrativa synpunkter, kan åberopa tidsutvecklingen för en utjämning af naturliga intresse motsatser.

Härmed torde vara ådagalagdt, att samröringen af land och stad i valkretsar så långt ifrån är förenlig med den verkliga tidsandan, att den tvärtom står i bestämd strid däremot. Mot denna principiella bakgrund skola de praktiska felen i en sådan politik nu utan tvifvel framstå ännu klarare.

Vi försätta oss då åter i den riksdagsmans ställning, som har talan å en blandad valmanskärs vägnar. Kan han förblifva oberörd af söndringarne inom valkretsen? Antag, att landsbygden lyckats genomdrifva sin vilja vid hans val — kan han fritt och obesväradt efter sin öfvertygelse afgöra konflikterna i landsbygdens intresse? Är det icke naturligt, om han, som på sätt och vis blifvit satt till skiljedomare öfver sina valmän, tager hänsyn till äfven den andra parten och prutar något på sitt hjärtas mening desse valmän till behag? Kan man ens klandra detta såsom absolut oberättigadt? Men den som måste skela efter kompromisser med sina valmän, han skall säkerligen icke heller stå stark mot trycket från ofvan och från sidan i riksdagslivet. Man klagat ju allmänt öfver bristen på politiska karaktärer i vår tid; manne icke denna brist står i något sammanhang med ett valkretssystem, hvilket beröfvar riksdagsmannen den styrka och det stöd som ligger i rapporten med en homogen valmanskår?

Vi torde härmed hafva motiverat den satsen, att *heterogena valmanskårer gynna uppkomsten af kompromisspolitik och svaga politiska karaktärer*. Detta är vår ena hufvudanmärkning mot de blandade valkretsarne. Den framställer det som ett verkligt statsintresse att skilja lands- och stadsbygd åt, såsom ett steg ägnadt att höja den politiska nivån i moraliskt afseende.

Vår andra hufvudanmärkning beträffar förhållandet mellan de i blandade valkretsar sammanförda intressegrupperna inbördes. »Det kan aldrig vara en klok eller rättvis politik» — vi citera här den socialistiska rösträttsmotionen — »att så att säga förutbestämma till decimering vid valurnorna» någon samhällsgrupp. Mot detta politiska axiom syndar systemet med de blandade valkretsarne, alldenstund det gifver *stads-samhället ett bestämdt försprång vid valurnorna*.

Detta följer, direkt och utan jäf, af stadssamhällellenas rent yttre egenskap att sammantränga befolkningen på en liten yta. Man har redan ofta — särskildt 1904 års konstitutionsutskott, se ofvan sid. 13 — framhållit betydelsen häraf vid själfva valtillfället, då landtborna gifvet-

vis i det hela måste, på grund af landsbygdens större afstånd, hafva mera svårt att mangrant utöfva sin rösträtt än stadsborna. Men orättfärdigheten till de senares förmån ligger djupare än så. Den visar sig ej blott på ytan vid valtillfällena, den gör sig gällande vid valförberedelserna och i hela den politiska uppfostran. Städernas invånare kunna lättare samlas till öfverläggningar, lättare nås af föreläsare och agitatorer, de äga lättare tillgång till pressen och så vidare. För arbetarne i stad är det alltså lätt t. ex. att ha egna samlingssalar, där de kunna regelbundet träffas för att dryfta sina gemensamma intressen. Härtill bidrager också den samlade och gemensamma ledighet, som fabriksarbetet ger åt stora arbetarelag, i olikhet mot landtarbetet. Allt förenar sig alltså att gynna uppkomsten af organisationer i stadssamhällena. De få dessa förmåner till skänks, utan egen förskyllan, endast på grund af att de bo så tätt tillsamman. Det kan icke förbises eller förnekas, att härigenom samla sig i städerna fonder af parlamentarisk träning och politiskt intresse, som i allmänhet sedt icke äro i samma grad tillgängliga för den genom sakens natur, utan egen förskyllan, mera trögfotade landsbygden. Och hvad detta företräde i förening med yttre organisation betyder vid valen, torde icke behöfva närmare utvecklas.

Sammanför man nu sådana stadssamhällen med det rena landet, så har man från början premierat de förra med ett öfvertag, som i verkligheten gör stora delar af landsbygden rösträttslösa utan skuld och utan hopp. Detta är de »politiskt dödsdömdes» kategori, hvarom jag talade vid remissen af den kungl. propositionen. Men hvartill tjänar under sådana förhållanden det formella krafvet på likhet i representation mellan land och stad? Ser man icke, att stadsbygden tager igen mera med andra handen än den förlorar med den första, nämligen genom sitt öfvertag öfver landet i de blandade valkretsarne! Vill man verkligen skapa rättvisa mellan land och stad i representationen, då är det icke nog med att utjämna antalet representanter; man må också se till att stänga bakvägarne för stadsinflytandet, och det kan endast ske genom att afhysa stadssamhällena ur landsbygdens valkretsar. Detta är ett enkelt korollarium af själfva likställighetstanken. Stadens alla premier må försvinna, det inre så väl som det yttre.

Det torde nu vara uppvisadt, att utvecklingen går i riktning mot en skärpning af intressepolitiken, att stad och land såsom sådana hafva skilda intressen, och att de blandade valkretsarne ge staden ett vida bättre tillfälle att tillgodose sina intressen än de ge landsbygden. Nu invänder man måhända, att regeringens föreliggande förslag icke träffas af denna argumentering, alldenstund det ju i valkretshänseende åtskiljer

land och stad. Denna invändning har emellertid, som lätt inses, endast skenbart och delvist berättigande. Regeringsförslaget afsöndrar visserligen de historiska städerna från landsbygden, men det lämnar kvar de »nya städer» som ofvan omnämmts. *Allt hvad här är sagdt om stad, gäller i full utsträckning äfven om dem.* Mot det administrativa stadsbegreppet ställa vi alltså ett socialt, utmärkt af de bägge grundläggande egenskaperna: i yttre afseende ett samhälle med *sammanträngd befolkning*, i inre afseende ett samhälle med *andra hufvudintressen än jordbruket*. Ur dessa bägge källor flyta alla de praktiska egenskaper hos städerna, som inverka på här föreliggande problem. Skall problemet lösas på rättfärdighetens och de politiska behofvens grund, så är det alltså en oundgänglig fordran, att de samhällen, som hafva stads karaktär, följa staden i politiskt afseende.

Från denna position — och sedan vi förvissat oss om tidsandans rätta vindriktning — är det lätt att tillbakavisa de öfriga principiella anmärkningar, som riktats mot en reform i detta syfte.

Då man sålunda på radikalt håll funnit reformen innebära en politisk dödsdom öfver municipalsamhällena, så är detta en uppenbar förvanskning af det faktiska läget. Hvad municipalsamhällena förlora, är ett *premium på landsbygdens bekostnad*, till hvilket de icke kunna uppvisa något som helst berättigande. Hvad de erhålla, är full likställighet med samhällen af deras egen art. Det lär icke kunna företes någon synpunkt, ur hvilken de skulle blifva politiskt sämre ställda än städerna — om icke den, att de ännu icke fått rätt att innesluta boktryckerier, därest de äro belägna längre än en half mil från stad; men denna rätt har dock redan (1900) utsträckts till köpingarne.

I själfva verket torde städerna blifva mera lidande på reformen än municipierna, på den grund att de senares befolkning i regeln torde vara mera homogen och därigenom kraftigare i valkonkurrensen. Det skall icke bestridas, att högeri i småstäderna skulle få sina politiska utsikter i någon mån försämrade. Det är det gamla borgarståndet, som måste vika för tidsutvecklingen, sedan det icke längre har monopol på stadsnäringarne. Därvid är intet att göra. De konservativa elementen i små liksom i stora städer få lita på sitt eget upplysningsarbete. Deras ställning i konkurrensen med municipiernas befolkning skulle dock alltid bli ojämförligt bättre än landtmannahögerns, ty de hafva alla företrädena af bosättningen i stad lika fullt som deras politiska motståndare: samma möjligheter till parlamentarisk träning, samma lätthet till organisation, samma gena vägar till valurnan. Om någon oförrätt kan således här icke bli tal.

Men farhågan för de nya samhällenas politiska existens är nog icke heller så allvarligt menad. Hvad man på den sidan efter reformens genomförande skulle i hjärtat begråta, torde i själfva verket blifva just den förlorade möjligheten att få landsbygden under sitt förmynderskap. Det var ju en så god och väl planlagd affär: att offentligen acceptera principen om städernas likställighet med landet och i handling bevisa sin tro genom att slopa 15 stadsplatser till landets förmån — medan man hemligen på landet inkasserade mångdubbelt detta antal platser tillbaka åt stadsintresset, med landsbygdens municipier som fångarmar!

Vi äga rätt till denna misstanke, då vi lyssna till ett annat argument, som flitigt användts från radikalt och socialistiskt håll. Dessa municipier, heter det, måste i utvecklingens namn stanna kvar i landsvalkretsarne; ty de äro »centra för nya tankar» och för »politisk lifaktighet», de äro »oaser af frisinne» i landsbygdens öken, ja, de innehålla rent af »den lifskraft som är nödvändig för att kunna lyfta landsortselementen, så att en sund utveckling skall kunna försiggå!» Dessa stations- och industrisamhällen skulle alltså verka som ett slags praktiska folkhögskolor på »landsorten»! Man skyntar ett nytt bildningsstreck i alla de afskaffades ställe — de »nya tankarnes» och »frisinnets» streck, som skulle skilja de nya fåren från de gamla getterna och gifva de förra hedersplatsen i den politiska ärones sal...

Vi skola icke upptaga denna synpunkt till en saklig diskussion. Vi vilja icke afgöra, hvilket element kan hafva större värde för stat och samhälle: de unga municipalsamhällenas »frisinne» eller det svenska bondeståndets i århundradens själfstyrelse och delaktighet i politiska värf utbildade egenskaper. Det är nog att konstatera, att landimannaklassen socialt existerar som en hufvudfaktor i vårt samhälle, och att man här icke desto mindre dristat sig att angripa dess politiska existens därför att den icke har ett visst slags åsikter. Mot detta strids sätt ställa vi den allmänna rösträttens idé, som enligt den socialistiska motionen i 1902 års Andra Kammare (n:o 181) innebär, att »ingen klass eller grupp af myndiga, oförvitliga medborgare hålles utestängd från behörigt inflytande på samhällets angelägenheter». Mot detsamma ställa vi vidare den moderna demokatiens begrepp, som enligt samma källa (anförande i Andra Kammaren 1899) är »frånvaro af hvarje klassvälde, frånvaro af hvarje klass' särskilda privilegier, grundade vare sig på börd, förmögenhetsställning, trosbekännelse eller någon annan skiljemur mellan samhällets olika medlemmar». Med stöd af dessa uttalanden och i denna moderna demokratis namn inlägga vi en bestämd gensaga

mot hvarje försök att införa särskilda klassprivilegier åt arbetarne, på grund af deras »nya tankar», gentemot den klass af »myndige, oförvitlige medborgare» som bor på landet.

För att i strid mot dessa sina egna principer rädda municipiernas öfvermakt på landet har man emellertid icke blott, som nyss nämndes, öfverdrifvit deras risk af den här antydda reformen. Man har äfven gått andra vägen och öfverdrifvit motpartens vinst. Ditåt syfta sådana omdömen, som att reformtanken är »ett uttryck för den renaste och klaraste agrariska cynism», att den låter som ett eko af bondeståndets gamla »exklusivitet», att den är »ett försök att blåsa lif i det gamla bondeståndet», att den vill »kväfva hvarje röst på landsbygden, som skorrar illa i öronen på storbondeintressena», ja, att den garanterar bönderna alla de 150 platserna på landsbygden, där de »befriade från detta hemska spöke» kunna »sitta stilla vid makten». Allt detta och mera sådant sades i Andra Kammaren 1902. Man kan i någon mån förstå dessa omdömen, om man minnes, att reformen den gången framställdes i förening med ett censusstreck högre än det kommunala. Detta tal lärer icke kunna upprepas nu, då reformen står på allmän rösträtts grund. Genom undersökningar för den kungl. propositionen 1904 veta vi, att redan vid 1900 års slut i jordbruket sysselsattes i det närmaste lika många andra grupper (torpare, statare, lägenhetsinnehafvare, tjänare, m. fl.) som af gods- och hemmansägarnes grupp (omkring 300,000); och då hafva vi ändock icke till jordbruket räknat någon af de 80,000 »arbetare af obestämdt slag», som i samma undersökning omförmälas, ej heller af andra kategorier som tillhöra eller kunna tillhöra landsbygden. En undersökning af antalet valmän efter yrkeskategorier och hemvist skulle säkerligen gifva ett ändå sämre utslag för det »exklusiva» bondeståndet. Under sådana förhållanden torde vara uppenbart, att det mera är landsbygden som sådan än någon särskild grupp af dess innevånare, som numera skulle få tillgodogöra sig reformen.

Men härtill kommer ännu en omständighet af synnerligen stor betydelse. Man talade 1902 om reformen som en »kinesisk mur» mellan samhällsklasserna i land och stad. Denna karakteristik kunde hafva något berättigande, om det verkligen förelegat ett förslag att skilja *alla* municipier från landsbygdens politiska kategori. Men detta förslag förelåg icke då, och det är icke heller nu meningen att urgera det. Hvad som förelåg och föreligger, är tanken att jämställa med stad endast de municipier, som vid valkretsregleringen uppnått en folk-mängd af 1,000 personer. Alltså kvarstå industri- och stationssamhällena

i landtvalkretsen, tills de uppnått denna storlek, ja kanske i 9 à 10 år därefter, om de nådde gränsen strax efter en reglering af valkretsarne. Härigenom blir gifvetvis äfven jordbruksintresset som sådant icke exklusivt på landsbygden. En dylik anordning, ehuru ett afsteg från de stränga principerna, hålla vi för praktiskt lämplig, ty en sund brytning emellan idéer och intressen är alltid af nöden. Men huru man inför detta faktum kunnat tala som om det vore fråga om en hermetisk afstängning kring bondeståndet, är onekligen svårt att förstå. Ett sådant system som det här föreslagna uppreser ingen kinesisk mur på vår landsbygd, det vill endast kringbygga bondeus politiska egendom med ett enkelt och landtligt svenskt staket, tjänligt att förhindra ohägn utan att stänga för hälsobringande vindar.

Vi torde nu också vara färdiga med ett argument, som från visst håll ständigt slungas ut emot den som tänker på andras intressen här i landet än de organiserade arbetarnes. Man säger, att förslaget innebär *klassval*, hvilket då gifvetvis uppfattas som inbegreppet af allt politiskt ondt. Det är här icke anledning att gå in på en pröfning af själfva detta slagord. Det torde vara nog att hänvisa till föregående utredning och kända faktiska förhållanden, som lära tillräckligt klart ge vid handen, att hufvudparten eller åtminstone en högst väsentlig del af valmännen på ömse sidor om det föreslagna »staketet» skulle komma att bestå af arbetare: industriarbetare på den ena, landtarbetare på den andra. Det blir således näringen, men icke samhällsklassen, som bestämmer den politiska platsen. Och skillnaden är icke skarpare markerad, än att en del af industriarbetarne (nämligen de smärre municipiernas) ju skulle återfinnas på landtarbetarnas sida om gränsen. Ser man nogare efter, så torde systemet befinnas verksamt som en kontrollapparat, hindrande den förstnämnda arbetarekategorien att få större inflytande än den rätteligen tillkommer; och som dessa arbetare redan nått en hög grad af organisation på klassmedvetenhetens grund, så torde man slutligen finna, att systemet, rätteligen sedt, förringar möjligheterna till klassval, genom att begränsa dem till stadssamhällena.

Men detta tal om klassval är under alla omständigheter obefogadt och inkonsekvent från deras sida, som själfva accepterat 1866 års skillnad mellan land och stad som grund för sin valkretsindelning. Denna skillnad motsvaras nu i själfva verket af skillnaden mellan landsbygd och stadssamhälle, häri inbegripet de nya samhällen som nu på landsbygden uppbara stadsnäringarne. Genom att legalisera en sådan skillnad inför man således i vår författning ingen ny grundsats; man

endast återställer i lefvande kraft de förhållanden, som (i verkligheten, om också icke i ordalagen) lågo till grund för 1866 års system. Men att bygga på den administrativa skillnaden mellan land och stad, det är en yttlig konservatism, som vill bevara en gammal form sedan den förlorat sitt innehåll. Här synas endast tvenne vägar ligga klara: antingen restituera vår författning på den historiska grunden, intresse-motsatsen mellan lands- och stadsnäring — d. v. s. skilja landsbygden från alla större samhällen, som hafva stads karaktär, vare sig de äga bref på stadsnamnet eller ej — eller också slopa all skillnad och låta stadsintresset småningom öfversvämma hela riket.

Kungl. Maj:ts nu föreliggande förslag haltar skenbart emellan bägge, men står i grunden närmare det senare alternativet. Det skall alltså icke kunna förebygga den sist antydda möjligheten. Det bjuder de samhällsbevarande endast afsatser i en utförsbacke, där vi vilja en något så när reserverad mark. Det skänker ett rullande hjul, där vi gifva ett fast plan. Det lämnar en tidsfrist före undergången, där vi bjuda en utsikt åt framtiden.

Härmed höjer sig perspektivet ofvanför stunden och det närmast-liggande till den historiska betydelsen i det, som nu skall ske. Vi ha redan anmärkt, att det stundar till aflösning för det viktiga sociala element, som i fyra decennier närmast stått vakt kring vår politiska utveckling. Bondeståndets historia har haft sin storhetstid; andra sociala stormakter stå nu vid dörren, redo att rycka in till högsätet. Situationen är således i yttlig måtto densamma som 1866, då bondeståndet var arftagare efter de högre stånden. Men hvilken skillnad då och nu! Då gällde det en aflösning mellan gamla kända faktorer; ty äfven till-trädaren, bondeståndet, hade bakom sig en månghundraårig historia af national-politiskt arbete. Nu vill träda till arftet en samhällsklass, hvilken som sådan är skapad af vår egen tid, utan djupa rötter i det förflutna, utan egentlig historia, i alla händelser utan den intima solidaritetskänsla med den nationella utvecklingen, som endast kan följa af en långvarig delaktighet i densamma. Då visste vi, hvad vi fingo — nu stå vi inför ett språng i mörkret...

Det var då, 1866, vid den mindre risken, som liberalismens målsman i landet uttalade och genomförde den principen, att det vid öfvergången till en författning, där en samhällsklass kan beräknas få ett öfvervägande inflytande, vore »af praktisk omtanke påkalladt att försäkra ett antal platser» åt de gamle. Skulle vi nu, inför den oändligt större risken, underlåta ett sådant försiktighetsmått? Nuvarande herr statsministern yttrade 1902 gentemot denna reformprincip, att det »icke

vore värdigt Sveriges landtmän att sätta sig själfva genom ett förbehåll i grundlagen. på ett *framtida politiskt undantag*. Det var dock just detta, som skedde med Sveriges stadsbefolkning år 1866; vi hafva ofvan (sid. 11) karakteriserat reformen för dess räkning just med de nu kursiverade orden. Skulle ett upprepande af denna statskonst hafva blifvit mera »ovärdigt» nu, då skälen därtill äro så mycket allvarsammare än förut?

Den reform, som vi här bringat i åtanke, skulle för bondeklassens räkning verka i samma riktning som förbehållet för städernas representation 1866, ehuru den föregående utredningen torde ha visat att den blifver långt mindre effektiv. För de hittills makthafvande i landet betyder den alltså ett vida större och mera ödesdigert offer än något af dem som bragtes vid det föregående tillfället. Vi veta fullväl, att det synes mängen för stort. Vi hafva ställt vårt kraf i alla afseenden så lågt, som endast den uppriktigaste önskan att gå till mötes i förening med en oförvillad blick på läget föreskrifvit. Men om man på konservativt håll är beredd att bringa så stora offer på den nationella samlingens altare — då kunna vi härutinnan icke finna något ovärdigt. Vi tro, att det är den största tjänst, som Sveriges landtmän numera såsom politisk faktor kunna göra fäderneslandet, om de yrka på en sådan fristad som här föreslagits. I detta yrkande ligger nämligen något mera än ett särskildt landtmannaintresse. Däri ligger vår historias djupaste behof af en organisk utveckling. Vi begära en garanti härutinnan — icke som en nåd, icke som en gyllene brygga åt de besegrade, utan som en minimigärd af rättfärdighet mot det, som varit, och ansvars-känsla mot det, som skall komma.

Förslag och motiver.

Den allmänna förutsättningen för reformen måste, enligt föregående utredning af principerna, vara, att stadsbygd på 1,000 invånare och däröfver i valkretshänseende skiljes från landsbygd. Lagstiftarens första uppgift blir då att undersöka, hvilka samhällen kunna anses tillhöra stadsbygd.

Här framstå naturligtvis själfva *städerna* i första rummet. Tvistigt kan här endast bli, om också städer under befolkningsstrecket skulle föras på landsbygdens räkning. Härför tala både konsekvensen och mera reala skäl; men däremot ställer sig den historiska kontinuiteten. Då reformen icke synes böra ingripa i bestående förhållanden mera än

nödvändigt, vilja vi icke föreslå, att hithörande 6 städer (Östhammar, Säter, Trosa, Skanör, Sigtuna, Falsterbo) förlora sin historiska ställning vid andra städers sida. — Städernas samlade folkmängd uppgick vid 1904 års slut till inemot 1,200,000.

Närmast städer komma *köpingarne*, ehvad de bilda egen kommun eller ej. Deras antal var vid innevarande års ingång 27; dessutom lära då ha funnits 7 andra samhällen, som erhållit köpingsrättigheter utan att ännu ha genomfört reformen, och detta har senare blifvit fallet med åtminstone ännu ett (Grebbe stad mars 1906). Lägga vi emellertid de faktiska förhållandena vid årets ingång till grund, så befinnas — såsom bil. I närmare upplyser — endast 14 af de 27 köpingskommunerna stå öfver befolkningsstrecket, och deras samlade folkmängd belöpte sig vid 1904 års slut till i rundt tal 29,000.

I tredje rummet märka vi *municipalsamhällena*. Detta juridiska begrepp konstituerades 1898 genom följande ord i § 80, mom. 1, af kungl. förordningen om kommunalstyrelse på landet: »Har Kungl. Maj:t förordnat, att ordningsstadgan, byggnadsstadgan och brandstadgan för rikets städer samt hvad i hälsovårdsstadgan för riket föreskrifves om stad skola lända till efterrättelse för område å landet, som ej utgör egen kommun, vare det område att anse såsom ett särskildt samhälle (municipalsamhälle)», med sina egna myndigheter i vederbörliga ärenden (municipalstämma, municipalfullmäktige och municipalnämnd). Enligt denna bokstaf skulle det erfordras alla fyra omförmälta stadgars tillämpning för att konstituera ett municipalsamhälle, och därjämte den negativa förutsättningen att samhället icke utgör en egen kommun. Vid den undersökning, som anbefalldes statistiska centralbyrån i anledning af 1900 års riksdagsskrivelse i rösträttsfrågan, fann man emellertid skäligt att utsträcka begreppet till alla samhällen, där någon enda af stadgarna var föreskrifven, och detta äfven om samhället bildade en själfständig kommun (Höganäs, Grundsund, Fiskebäckskil); man hade härvid att åberopa i förra fallet föreskrifterna i 1898 års lag beträffande den citerade lagtextens första tillämpning jämte flere kungliga bref, i senare fallet den indirekta synpunkten, att den nya lagstiftningen ju endast gjordes behof i samhällen som redan, såsom egna kommuner, ägde organisation och själfstyrelse i hithörande frågor (se Statistisk tidskrift, utgifven af kungl. statistiska centralbyrån, 1902, sid. 102 och följande). Sedan språkbruket vedertagit denna liberalare tolkning, synes ingen ovisshet på denna punkt böra möta: municipalsamhällen äro sådana samhällen, som utan att äga stads- eller köpingsrättigheter tillämpa en eller flere af ofvannämnda stadgar, i hvad de utgöra egen kommun eller ej.

Dessa samhällen bilda i vårt land ett brokigt och allt mera talrikt sällskap. Det första (tillämpning af hälsovårdsstadgan i Höganäs bruk) tillkom år 1875, men först efter 1883 tager rörelsen starkare fart. Vid den ofvannämnda statistiska undersökningen räknades 114 stycken (hvaraf 59 uppfyllde villkoren att tillämpa alla fyra stadgarna), och antalet har sedan dess vuxit betydligt. De nyaste, ehuru icke officiella, uppgifterna återgifvas i bil. II, efter »Svensk Rikskalender» 1906. Antalet är här 134 (inberäknadt köpingar, som ännu icke inträdt i sin ställning, jämte Lundby, som ännu icke ingått i staden Göteborg). Af dem stå 68 öfver vårt streck, och deras sammanlagda folkmängd uppgår till 165,000.

Den första undersökningen af municipalsamhällena visade, att de hufvudsakligen tillhörde trenne kategorier: förstäder, stationssamhällen och fisklägen. Däremot funnos bland dem endast undantagsvis fabriks- och industrisamhällen. De stora bruken, sågverken och andra fabriker på landsbygden sakna alltjämt municipalsamhälles karaktär. Orsaken är icke dunkel: de hafva intet behof af särskild styrelse, då ägaren-arbetsgifvaren själf kan taga befattning därmed. Administrativt sedt, hafva de ingen som helst karaktär af stad.

Från den sociala och organiska synpunkt, som här ofvan lagts till grund för realbegreppet stad, är det emellertid uppenbart, att äfven dessa samhällen skola till stadsbygd räknas. Orter som Sandviken och Malmberget med 5—6,000 invånare eller Mölndal och Huskvarna med 4—5,000 uppfylla i eminent grad de bägge hufvudvillkoren, som vi funnit utmärka stadssamhälle från landsbygd: tätt sammanträngd befolkning och annan sysselsättning än jordbruk. Då den politiska karaktären flyter omedelbart ur dessa karaktärsegenskaper, och då dessa samhällen bilda en mycket väsentlig grupp inom alla våra stadsliknande orter, så är det en ren och oundviklig konsekvens, att också de måste vid valkretsindelningen som stad betraktas.

Som fjärde grupp i stadsvalkretsarne ingå alltså *öfriga samhällen med sammanträngd befolkning*. Äfven öfver dem föreligger också redan en af statistiska centralbyrån föranstaltad undersökning (se Statistisk tidskrift 1903, sid. 104—110), grundad på förhållandena vid 1900 års slut. Antalet där medräknade orter är 138, hvaraf 62 öfver vårt streck, och dessa senare hafva en befolkning af 108,000. Något färskare uppgifter föreligga i en tablå, publicerad i »Almanack för alla» 1906 och upptagande af hithörande samhällen endast dem som hafva öfver 1,000 invånare; 27 sådana i den äldre tabellen äro redan försvunna, i det de öfvergått till municipalsamhällen, men 26 nya hafva kommit

öfver strecket; antalet är således här 61, och folkmängden i dem belöper sig till 115,000. Bägge tabellerna återfinnas i bil. III till denna motion.

På denna punkt möter lagstiftaren emellertid en svårighet, som reformen hittills icke erbjudit, nämligen att juridiskt begränsa den föreliggande kategorien, såväl med afseende å frågan, hvilka samhällen där skola inräknas, som med afseende å frågan, huru de yttre gränserna kring hvarje särskildt af dem skola dragas. I de flesta fall torde visserligen svårigheterna försvinna i praktiken, och vi kunna i själfva saken hänvisa till statistiska centralbyråns cirkulär 13 september 1890 (Bihang till svensk författningssamling n:o 52), där som »köpingslikt område» karakteriseras »sådan plats å landsbygden, som har en mera sammanträngd (agglomererad) befolkning, uppgående i sin helhet till minst 100 personer, och som enligt regel har boningshusen liggande utefter en eller flere gator, hvarigenom platsen oftast erhåller utseende af en köping eller mindre stad (såsom vissa förstäder, järnvägsstationer, fiskelägen, lastageplatser, fabriks- eller bruksområden, större byalag och dylikt)». Men det skall icke nekas, att grunden någon gång — såsom ock i ofvanciterade statistiska undersökning framhålles å sid. 105 — kunde framstå som i viss mån godtycklig, där de administrativa gränsläggningarna fela.

Nu synes det oss visserligen i sig själf smaka alltför mycket af byråkratisk uppfattning, om man för detta uns af godtycke skulle vilja offra hela det pund af rättvisa och klokhet, som reformen i detta stycke afser. Vi skulle förvisso kunna åtnöja oss med att här åberopa samma synpunkt, som anföres i liberala samlingspartiets motion 1904 i fråga om en liknande gränsreglering: »Detta spörsmål torde näppeligen kunna lösas efter några rent principiella grunder. Här måste billighets- och lämplighetshänsyn gifva utslaget.» Lyckligtvis kunna vi emellertid ställa oss på en grund, som bör tillfredsställa äfven de byråkratiska anspråken.

Begreppet samhälle med sammanträngd befolkning finns nämligen redan i vår juridiska terminologi. Det möter första gången i ordningsstadgan för rikets städer 1868, § 30, som börjar sålunda: »Hvad i denna stadga är föreskrifvet om stad, gälle äfven i tillämpliga delar för köping, hamn, fiskläge och annat ställe med större sammanträngd befolkning, då Kungl. Maj:ts befallningshafvande, efter vederbörandes hörande, sådant förordnar genom beslut, som skall Kungl. Maj:ts pröfning underställas». Samma stadgande återkommer, mer eller mindre ordalydande, i de trenne öfriga hithörande förordningar af år 1874 (byggnadsstadgan § 50, brandstadgan § 20, hälsovårdsstadgan § 26).

Härmed torde vara uppvisadt, att det af oss uppställda begreppet stadssamhälle till sin formalprincip redan finnes i vår lagstiftning. Det af oss anmärkta godtycket är sålunda redan legaliseradt, försåvidt det enligt de citerade paragraferna ankommer på länsstyrelsens skön att bedöma, hvad som är ett »ställe med större sammanträngd befolkning eller ej». Om länsstyrelsen sedermera använder sitt prerogativ, med Kungl. Maj:ts godkännande, då öfvergår vederbörande samhälle till municipalsamhällellenas grupp. Skillnaden mellan municipalsamhälle och våra »öfriga samhällen» är alltså allena en gradskillnad inom samma legislatoriska ram. Den juridiska hufvudgränsen går icke mellan de två, utan mellan dem bägge å ena sidan gent emot samhällen utan »större sammanträngd befolkning» å den andra.

Till yttermera visso uppfyller vårt föreslagna befolkningsstreck alla pretentioner, som kunna anses ligga i bestämningen »större sammanträngd befolkning». Här gör detta streck ypperlig tjänst i praktiken, då det i hög grad ägnar sig att upplösa de antydda svårigheterna vid urvalet till doktrinära inbillningar allena.

Äfven i ett annat hithörande fall visar sig detta streck af stor praktisk lämplighet. Det finnes nämligen ännu i vårt land på sina ställen ett slags samhällen, som uppfylla denna formalbestämning på stad, men däremot icke realbestämningen att syssla med annat än jordbruk. Detta är »bondbyarne» i Norrland, Dalarne och Skåne. Här kunde någon tvekan uppstå, om de borde politiskt fränkiljas en landsbygd, med hvilken de dock dela intressen i det dagliga lifvet. Vårt befolkningsstreck torde lösa svårigheten på det enkla sättet, att de icke komma i fråga. Skulle någon enda verkligen hinna upp dit, så bör formalbestämningen äga vitsord med afseende å deras placering, då endast den står på juridisk bas; och det torde icke heller befinnas allt för oorganiskt, om t. ex. Vikarbyn i Dalarne inginge i en valkrets samman med municipalsamhällellena Mora strand och Orsa kyrkoby.

En närliggande anmärkning återstår emellertid ännu att pröfva och bemöta. Det må vara sant — säger man — att vår lagstiftning redan opererar med begreppet stadssamhälle i vår mening, men detta är dock endast i så oviktiga frågor som den underordnade administrationen; det godtycke från Kungl. Maj:ts befallningshafvande, som här af lagen godkänts, bör dock icke uppflyttas i de högre rymder, där det gäller själfva Riksdagens sammansättning. Vi kunna icke fränkänna denna anmärkning allt berättigande. Faran för en »valkretsgeometri» i politiska syften växer onekligen något med vårt system. Och det följer alltså att söka någon bot för densamma.

Denna bot kan endast appliceras på den punkt, där det är frågan om att konstituera den myndighet, som har att ombestyrja valkretsarnes periodiska reglering. Före 1894, då representanternas antal i Andra Kammaren fixerades till 230, var denna myndighet Kammaren själf; sedan dess har det varit Kungl. Maj:t allena. Att sistnämnda anordning innebär »en större trygghet för att regleringen verkställles opartiskt, än om denna åtgärd blifver föremål för beslut af Riksdagen, där ett härskande partis intressen kunna spela in vid afgörandet» — därom äro vi principiellt ense med de liberala motionärerna 1904. Då det emellertid under nuvarande konstitutionella utveckling torde vara att befara, att »ett härskande partis intressen kunna spela in» äfven i Kungl. Maj:ts åtgöranden, så synes det lämpligt, att någon medverkan vid här ifrågavarande beslut öppnas äfven för Riksdagen som sådan, således äfven för den kammare som tilläfventyrs representerar oppositionen; om något inflytande härvid kan komma att beskäras Första Kammaren, så är detta väl icke mindre rimligt, än att samma kammare, enligt nu föreliggande kungl. proposition, tillerkännes fullt veto vid uppgörande och ändring af lagen om val till Andra Kammaren. På dessa grunder föreslås, att valkretsindelningen verkställles af Konungen efter samråd med de i regeringsformens § 54 och riksdagsordningens § 50 nämnda deputerade. En dylik anordning anpassar sig efter en i våra grundlagar redan befintlig idé (jämför R F § 50) och ett bestående rättsinstitut. Gifvetvis skulle de deputerade i detta fall tjäna som en vanlig teknisk kommitté, utan särskild sekretess.

Med en dylik anordning torde de farhågor för godtycklighet vid valkretsindelningen, som redan 1902 års föredragande departementschef fann förbundna med en reform i ifrågavarande syfte, vara reducerade till ett minimum. Lika liten praktisk betydelse torde böra tillerkännas de vid samma tillfälle befarade olägenheterna i fråga om själfva valapparaten. Uppenbarligen kommer hvarje särskildt stadssamhälle för sig att bilda ett »valdistrikt», enligt Kungl. Maj:ts nu föreliggande förslag till vallag, § 1. Röstlängderna uppgöras af de tjänstemän, som omförmålas i samma förslag § 4. De sålunda röstberättigade torde i de oorganiserade samhällena kunna fylla den funktion, med afseende å »valnämndens» bildning, som enligt förslaget § 3 skulle tillkomma kommunalstämma, under den ordförande som där är sagdt. Skulle detta icke befinnas lämpligt, så kunde i stället komma i fråga en direkt tillämpning i detta fall af den konstituerande § 30 i ordningsstadgan, där det — efter det ofvan meddelade citatet — heter: »skolande Kungl. Maj:ts befallningshafvande i sammanhang härmed, efter det vederbörande blifvit

hörde, jämväl underställa Kungl. Maj:ts pröfning förslag om *hvilka styrelser eller myndigheter böra på sådant ställe fullgöra hvad som i stad, enligt stadgan, åligger magistrat* eller annan lokalmyndighet därstädes, samt om dessa styrelser eller myndigheters sammansättning och vidden af deras befogenhet uti ifrågavarande hänseende». I municipalsamhälle träder naturligtvis den i kommunalförordningens § 80 angifna myndighet och i köping vederbörande styrelse i kommunalstämmans eller magistratens ställe; och synas de i den kungl. propositionen framlagda principer om »valförrättare» och »valmyndighet» efter dessa grunder kunna utan särskilda svårigheter inpassas i det nya systemet.

Vi finna för öfrigt icke anledning att gå närmare in i dessa detaljer, då vi i likhet med Kungl. Maj:t anse dem böra hafva sin plats i vallagen, där de reglera sig själfva, om man blott är ense om hufvudvägen och målet. Vi hafva endast velat åt alla håll uppvisa, att den af oss på högviktiga principiella grunder föreslagna reformen är icke blott möjlig utan öfverraskande lätt att införa i vårt lands praktiska lagstiftning. Och denna uppgift anse vi nu vara fylld.

Efter detta återstår för lagstiftaren ännu en uppgift af stor vikt, nämligen att beräkna antalet platser i representationen för den sålunda bestämda stadsbygden.

Det är från början tydligt, att detta vidare stadsbegrepp kräfver en fylligare representation än det trängre, administrativa stadsbegrepp, som legat till grund för Kungl. Maj:ts beräkningar, alltjämt under den gifna förutsättningen af likställighet mellan land och stad. Grundläggande för undersökningen äro följande approximativa folkmängds-siffror, som framgå dels ur föregående utredning och dels ur den officiella statistiken för 1904 års slut.

Sammanlagda folkmängden.

Städer (94)	1,190,000
Köpingar (14)	29,000
Municipalsamhällen (68)	165,000
Öfriga stadssamhällen (61)	115,000
Stadsbygd	1,499,000
Landsbygd	3,760,000
Riket	5,260,000

Reformens statistiska betydelse är alltså att från landsbygdens konto till stadsbygdens öfverföra 309,000 personer, eller i det närmaste

6 procent af rikets hela befolkning. Förhållandet mellan land och stad, som enligt historiska grunder är 77,4 : 22,6, skulle förändras till 71,5 : 28,5. Inom den nya stadsbygden väga de nytillkomna elementen omkring 20 procent mot de gamla städerna, på samma gång de öka antalet valdistrikt från 94 (oafsedt storstädernas indelningar i enmanskretsar) till 237.

Fördelas nu hela rikets folkmängd med antalet platser i Andra Kammaren (230), uppstår en kvot å 22,870. Tillämpad på den gamla stadsbefolkningen, skulle den ge 52 platser, tillämpad på stadsbygden i vår mening, ger den 65—66 platser mot landsbygdens 164—165. De »nya städerna» väga alltså för sig med 13—14 säten i representationen.

Detta är reformens verkan, beräknad hufvudsakligen efter siffrorna vid 1904 års slut. Men reformen kan icke blifva grundlagfäst förrän år 1909 och knappast tillämpad förrän vid valet 1911, alltså efter nära 7 år. Under denna tid skall säkerligen stadssamhällenas snabbare växt hafva tillförsäkrat dem en matematisk rätt till öfver 70 platser. På dessa grunder har Kungl. Maj:t ansett sig kunna öfverskrida städernas närvarande rätt med 13 platser (65 mot 52). Efter samma principer skulle vår stadsbygd få en representation så nära intill det nuvarande antalet 80, att denna siffra erbjuder sig af sig själf i vårt förslag.

Skillnaden emellan den kungl. propositionen och det här framställda förslaget blir således i detta fall den, att enligt det förra städerna mista 15 platser åt landsbygden och få krypa in i ett minskadt antal valkretsar, medan enligt det senare städerna visserligen mista ett nästan lika stort antal platser åt de nya stadssamhällena, men med deras hjälp kunna bibehålla sin nuvarande ställning vid valkretsindelningen. Denna, till synes måhända obetydliga, skillnad innebär i själfva verket så stora olikheter till förmån för vårt förslag, att ensamt den synes böra räcka till att fästa lagstiftarens uppmärksamhet vid detsamma.

Kungl. Maj:ts förslag försätter nämligen lagstiftaren i nödvändigheten att uppgöra en ny valkretsindelning för städerna med ännu färre kretsar, och således ännu större valkvot, än nuvarande. Men redan nu är valkretsanordningen för städerna den svagaste punkten i hela vårt representationsskick. Bland de närvarande 30 småstadsvalkretsarne finnas flere, hvilkas enda ursäkt är att de — existera. Men skall man sänka städernas samlade representation med 15 platser, då måste gifvetvis ännu flere städer än nu föras samman i ännu oformligare valkretsar än nu. På ett dylikt försök föll 1904 års konstitutionsutskotts rösträttsförslag. Kungl. Maj:t synes själf haft en känsla af svagheten i denna position, då man i propositionen icke vågat försöket att medelst en

tabell åskådliggöra, huru de tilltänkta 65 valkretsarne skulle taga sig ut i verkligheten.

Då vårt förslag behåller siffran 80, så undgå vi denna stora förargelseklippa och kunna tillgodogöra oss fördelen af att hålla på det bestående. Men det är icke nog härmed. Vårt system är icke blott icke, som regeringens, sämre än det bestående, utan det är positivt och afgjordt bättre. Det torde nämligen vara alldeles klart, att i och med det, att småstäderna få maka åt sig för de nya samhällena inom valkretsen, så skola dessa nya valdistrikt tjäna som ett slags ferment eller kitt emellan dem och sålunda utfylla något af de luckor, som i sådana valkretsar icke kunna undvikas — och som i regeringens förslag gapa större än någonsin.

Knappt något visar bättre huru liten eftertanke man skänkt vårt system, än att man (i 1902 års Andra Kammare) rent af velat förneka detta och påstå, att systemet skulle försämra valkretsarne genom att öka antalet valdistrikt. Liksom om 10 närliggande och besläktade valdistrikt skulle bilda en mera oorganisk valkrets än 2 på långt afstånd från hvarandra!

Ett enda praktiskt exempel, gripet på måfå, torde förtydliga den vinst, som lagstiftaren i detta afseende skulle skörda. Härvid måste då förutskickas, att valkvoten för städerna (80 platser åt en befolkning på 1 ½ miljon) efter vårt förslag är 18,750 — i parentes anmärkt nästan sammanfallande med regeringens motsvarande valkvot, 18,310. Tillämpadt på Bohuslän, torde systemet ge till resultat följande valkrets, efter nuvarande folkmängdsiffror:

Strömstad, stad	3,000.
Björneröd-Kroken, mun.	1,200.
Grebbestad, köping	1,100.
Grafvarne-Bäcke Vik, mun.	1,100.
Smögen, mun.	1,100.
Hunnebostrand, mun.	1,700.
Lysekil, stad	3,400.
Grundsund, mun.	1,050.
Mollösund, mun.	1,000 (?)
Marstrand, stad	1,550.
Kungälf, stad	1,300.
	<hr/>
	17,500.

Detta är, som man ser, själfva västkusten, förenad i politisk aktion. Fallor det icke i ögonen, att denna valkrets är mera organisk och natur-

lig än någon af de nuvarande (Strömstad—Uddevalla och Marstrand—Kungälf—Alingsås—Ulricehamn), för att ej tala om de kombinationer, hvartill regeringen från sina utgångspunkter månne tvingas i denna landsända?

Det torde sålunda vara ostridigt, att vårt förslag — på samma gång det ur grundläggande politiska och historiska synpunkter ensamt uppfyller de kraf som rättvisan, den faktiska ställningen och hänsyn till alla samhällsklasser fordra — äfven i valtekniskt hänseende har stora och uppenbara företräden framför regeringens.

Man har i föreliggande fall endast kunnat rikta en anmärkning af praktisk vikt mot föregående tillämpningar af vår reformtanke, nämligen att den skulle söndra förstäder från moderstaden genom att in- tvinga alla de nya stadssamhällena i småstadsvalkretsarne (så departementschefen 1905, liksom redan en talare i Andra Kammaren 1902). Denna brist bör afhjälpas, och ha vi därför på vederbörligt ställe i vårt förslag infört en dithän syftande klausul.

Tillämpas denna klausul, så att förstäderna vid valkretsindelningen inräknas i storstäderna, så skulle enligt vårt förslag, på nuvarande folkmängdssiffrors grundval, Göteborg få behålla sina 9 och Malmö sina 4 riksdagsmän, medan Stockholm finge 19 (3 mindre än nu) och Norrköping möjligen 3 (en mera än nu). Till jämförelse må anmärkas, att enligt regeringsförslagets grunder hufvudstaden skulle bekomma endast 17 platser, alltså beröfvas 5, medan Göteborg (inklusive Lundby) och Malmö skulle förlora en hvar och endast Norrköping behålla sina två.

Vi hafva härmed genomfört den utredning, som varit af nöden för att styrka det kraf, som synts oss hafva framgått ur tidens behof och det parlamentariska läget såsom den politiska rättvisans och den svenska högerens sista och oundgängliga fordran vid öfvergången till den allmänna valrättens system: en *organisk valkretsindelning*.

Att vid denna ödesdigra vändpunkt i vår historia äfven andra önskemål kunde vara naturliga och berättigade till garanti för en sund och lugn utveckling, äro vi de första att medgifva. I främsta rummet därvid skulle vi vilja sätta den obligatoriska *röstplikten*, såsom ägnad att framhäfva den statliga synpunkt, ur hvilken äfven demokratiens principer böra ses. Då denna fråga emellertid skulle upprulla en del praktiska svårigheter, som kunde fördröja reformen och sålunda upp-

skjuta den nationella samlingens efterlängtade stund, så hafva vi icke ansett oss nu böra göra något förslag därutinnan.

De enda ändringar i den kungl. propositionen, som vi vilja tillägga utöfver valkretsfrågan, beträffa valrättsåldern, som i vårt förslag sättes till 25 år, och valperioden, som vi föreslå 5-årig, i sammanhang hvarmed valkretsregleringarne kunna fortfarande göras hvart tionde år. Dessa ändringar innebära en viss reglering af demokratien på dess egen bas. För de reala motiverna torde få hänvisas till motion n:o 136 i Andra Kammaren vid innevarande riksdag. Det förra, *aldersstreck*et, som stått på konservativa program redan 1885 och 1893 och på det liberala programmet 1899, 1900, 1902, betecknades i Andra Kammarens motiver till 1902 års skrifvelse såsom den enda punkt jämte värne- och skatte-strecken, där Kammaren var ense. Det senare, *femårsperiod*en, var på tal 1902, yrkades af motionärer i bägge kamrarne 1904, omnämndes med sympati af årets konstitutionsutskott, och föreligger äfven i motioner till innevarande Riksdag. I tekniskt afseende äro båda reformerna enkla och synas icke böra vålla lagstiftaren något särskildt hufvudbry.

Härvid är dock en anmärkning att göra, i anledning af förslaget om valperioden. En sådan reform sträcker i vissa fall sina verkningar utöfver här direkt ifrågavarande grundlagsparagrafer (tillika med Kungl. Maj:ts föreslagna vallag § 40, om lydelsen af riksdagsmannafullmakt). Det finnes nämligen i vår konstitution några bestämmelser om val, som skola ske periodiskt hvart 3:e år eller gälla för 3 år. De periodiska åtgärderna gälla opinionsnämnden (regeringsformen § 103, riksdagsordningen § 69) och tryckfrihetskommittén (regeringsformen § 108, riksdagsordningen § 70); valperioderna gälla Konungens fullmäktige och dennes suppleant i riksbanken (regeringsformen § 72) samt Riksdagens fullmäktige i riksbank och riksgäldskontor (riksdagsordningen § 71) och deras suppleanter (riksdagsordningen § 73). Då dessa stadganden uppenbarligen stå i direkt sammanhang med hittills gällande valperioder för Andra Kammaren, så måste det tagas i särskildt öfvervägande, huruvida de kunna stå för sig själfva eller böra i samma riktning ändras.

Hvad då först beträffar opinionsnämnden och tryckfrihetskommittén, så synes ingen tvekan böra råda om att låta dem följa med i reformen, då bestämmelserna om dem redan förut kunna sägas tillhöra vår regeringsforms »döda bokstäfver» (se min afhandling i Statsvetenskaplig tidskrift 1902). Annorlunda förhåller det sig med så lifskraftiga institutioner som banko- och riksgäldsfullmäktige. Här skulle en förlängning af tjänstgöringstiden få mycket real betydelse, jämförlig med ändringen

år 1894, då de sattes på tre år i stället för ett. Därtill komma rent praktiska svårigheter med afseende på den årliga afgången af två bland sex (riksdagsordningen § 71), därest dessa sex skulle väljas för 5 år i sänder. Vid sådant förhållande, och då nuvarande bestämmelser härom gifvetvis *kunna* praktiseras oberoende af riksdagsmannavalens period, har jag icke vågat föreslå någon ändring härutinnan, utan vill endast värdsamt fästa konstitutionsutskottets uppmärksamhet därpå, för den händelse utskottet skulle finna förslaget om ändrad valperiod öfverhufvud värdt beaktande.

På grund af hvad sålunda anförts får jag hemställa,

att Riksdagen måtte som hvilande till grundlagsenlig behandling för sin del antaga följande förslag till ändrad lydelse af rikets grundlagar i vissa delar.

Regeringsformen.

- § 31 = Kungl. Maj:ts förslag.
 §§ 49 = Kungl. Maj:ts förslag.
 §§ 53 = Kungl. Maj:ts förslag.
 § 103. Lagtima riksdag skall hvar femte år
 — — — — — belopp.
 § 108. Lagtima riksdag skall hvar femte år
 — — — — — kommitterade.

Riksdagsordningen.

- § 10 = Kungl. Maj:ts förslag.
 §§ 11 = Kungl. Maj:ts förslag.
 §§ 12 = Kungl. Maj:ts förslag.
 §§ 13 = Kungl. Maj:ts förslag.
 § 14. 1. Andra Kammarens ledamöter skola
 till ett antal af 230, däraf 150 för landet och 80 för

städerna, väljas för en tid af 5 år, räknadt från och med januari månads början året näst efter det, under hvilket valet skett.

2. = Kungl. Maj:ts förslag.

3. Å landet utgör hvarje domsaga en valkrets. Understiger domsagornas antal 150, skola, för ernående af det bestämda antalet riksdagsmän, de folkrikaste domsagorna, såvidt ske kan häradsvis, indelas i två valkretsar. Öfverstiger domsagornas antal 150, skola i den mån sådant erfordras, domsagor, som gränsa intill hvarandra och hafva minsta sammanlagda folkmängden, förenas, två och två, till en valkrets.

4. Stad, hvars folkmängd uppgår till $\frac{1}{80}$, men understiger $\frac{2}{80}$ af folkmängden i rikets alla städer, skall utgöra en valkrets.

5. Stad, hvars folkmängd är större än nyss är nämndt, skall indelas i så många valkretsar, som dess folkmängdssiffra innehåller åttiondedelar af folkmängdssiffran för rikets alla städer. Vid denna — — — — — påkallar (= Kungl. Maj:ts förslag).

6. = Kungl. Maj:ts förslag.

7. Uppgår städernas folkmängd till mera än $\frac{80}{230}$ af folkmängden — — — tillämpning (= Kungl. Maj:ts förslag).

8. Valkretsindelning verkställes, efter ofvan angifna grunder, hvart tionde år af Konungen. Konungen inhämta dock dessförinnan yttrande af Riksdagens särskilda deputerade, valda på sätt § 50 riksdagsordningen stadgar. I stad, som i 5 mom. afses, skall förslag till valkretsindelning — — — — — tillämpning (= Kungl. Maj:ts förslag).

9. I fråga om riksdagsmannaval skall sådan köping eller municipalsamhälle eller annat samhälle med sammanträngd befolkning, hvars folkmängd uppgår till minst 1,000, såsom stad anses. Hvad i 6 mom. är sagdt, må icke utgöra hinder för, att sådant samhälle vid den i 8 mom. omförmälda valkretsindelningen föres samman med stad, som i 4 och 5 mom. afses, där så i särskilda fall pröfvas lämpligt.

§ 15. Valrätt tillkommer en hvar välfrejdad svensk man från och med kalenderåret näst efter det, hvarunder han uppnått 25 års ålder, dock ej — — — — — inträffar (= Kungl. Maj:ts förslag).

§ 16. 1. Val till riksdagsmän i Andra Kammarerna verkställas under september månad året näst före början af de 5 år, för hvilka valen gälla.

2. = Kungl. Maj:ts förslag.

§ 17 = Kungl. Maj:ts förslag.

§ 18 = Kungl. Maj:ts förslag.

§ 19 = Kungl. Maj:ts förslag.

§ 20. Riksdagsman — — bevästat fem lagtima riksdagar — — — befällningshafvande (= Kungl. Maj:ts förslag).

§ 21 = Kungl. Maj:ts förslag.

§ 22 = Kungl. Maj:ts förslag.

§ 25 = Kungl. Maj:ts förslag.

§ 38 = Kungl. Maj:ts förslag.

§ 69. Lagtima riksdag skall hvar femte år — — — — — föreskrivas.

§ 70. Lagtima riksdag skall hvar femte år — — — — — man.

Öfvergångsstadgande = Kungl. Maj:ts förslag.

Stockholm den 20 mars 1906.

Rudolf Kjellén.

Bilaga I.

Köpingar.

Sverige ägde vid ingången af år 1906 27 köpingar, bland hvilka här nedan med särskild stil framhäfts de som skulle beröras af den här föreslagna reformen. Härtill kommo Bollnäs, Kungsör, Mora Strand, Hvetlanda, Mellerud och Åhus, som erhållit köpingsrättigheter men ännu ej inträdt i åtnjutande af desamma. Inom de 27 köpingarna utgjorde folkmängden vid 1904 års utgång, enligt den officiella statistiken:

<i>Arvika</i>	3,753
<i>Borlänge</i>	1,126
Båstad	574
<i>Djursholm</i>	2,070
<i>Elmhult</i>	1,023
<i>Eslöf</i>	2,092
Figeholm	374
Gamleby	382
Grästorps	481
<i>Hessleholm</i>	2,362
<i>Hörby</i>	1,397
Kristianopel	109
Ljungby	943
Malmköping	619
<i>Mönsterås</i>	1,340
Mörbylånga	209
Nybro	832
Pataholm	111
Påskallavik	366
<i>Seffle</i>	1,665
<i>Sollefteå</i>	1,384
<i>Sundbyberg</i>	3,281
<i>Tidaholm</i>	4,427

<i>Tranås</i>	1,911
<i>Valdemarsvik</i>	664
<i>Vara</i>	757
<i>Värnamo</i>	1,048

Anmärkas må, att Sundbyberg med kringliggande områden äger 4,000 inbyggare, samt att Borlänge, Domnarfvet och Kvarnsveden tillsammans äga minst 6,000 inbyggare. Eslöf och Västra Sallerups municipalsamhälle hafva tillsammans nära 4,000 och Tranås köping och Tranås kvarns municipalsamhälle tillsammans 3,000 inbyggare. Med 1906 års början inträder bland köpingarna Bollnäs samt under vissa villkor, äfven Limhamn. I mars 1906 erhöll Grebbestad köpingsbref.

Bil. II.

Municipalsamhällen.**Stockholms län.**

Drottningholm	408
<i>Nya Hagalund</i>	4,000
Stocksunds villastad	350
<i>Liljeholmen</i>	6,800
Dalarö	566
<i>Dufbo</i> villastad	1,350
<i>Nya Hufvudsta</i>	3,000
<i>Bromstens</i> villastad	1,200
Örby villastad	800

Uppsala län.

Tierp	520
-------------	-----

Södermanlands län.

Gnesta	950
<i>Flen</i>	1,250
<i>Katrineholm</i>	3,300
<i>Nyfors</i>	6,000
<i>Oxelösund</i>	1,800
Vingåkers järnvägsstation	650
Tumba	600

Östergötlands län.

<i>Norrköpings norra</i> förstäder	5,000
Borgs villastad	570
<i>S:t Lars</i>	1,105
<i>Mjölby</i>	2,800
<i>Åtvidaberg</i>	1,700
<i>Kisa</i>	1,100
<i>Boxholm</i>	2,000

Jönköpings län.

<i>Forserum</i>	1,638
<i>Nässjö</i>	2,700
<i>Säfsjö</i>	1,258
<i>Hvetlanda</i>	1,870
<i>Tranås kvarn</i>	1,150
<i>Gislaved</i>	900

Kronobergs län.

<i>Alfvesta</i>	1,200
-----------------------	-------

Gottlands län.

<i>Hemse</i>	450
--------------------	-----

Kristianstads län.

<i>Skillinge fiskläge</i>	623
<i>Smedstorp</i>	370
<i>Tomelilla</i>	1,166
<i>Branteviks fiskeläge</i>	1,058
<i>Baskemölla</i> ,, ...	412
<i>Kiviks</i> ,, ...	800
<i>Hvitemölla</i> ,, ...	457
<i>Åhus</i>	1,750
<i>Hvilan</i>	1,050
<i>Vinslöf</i>	521
<i>Ousby</i>	1,175
<i>Hästveda</i>	500
<i>Sösdala</i>	535
<i>Åby (Klippan)</i>	1,600
<i>Åstorp</i>	868
<i>Torekovs fiskeläge</i>	435

Malmöhus län.

<i>Limhamn</i>	7,200
<i>Sofielundshusen</i>	4,000
<i>Svedala</i>	1,450
<i>Skurup</i>	1,070
<i>Sjöbo</i>	929
<i>Löberöd</i>	1,525
<i>Hör</i>	929

<i>Västra Sallerup</i>	1,794
<i>Arlöf</i>	3,000
<i>Lomma</i>	2,900
<i>Furulund</i>	1,131
<i>Keflinge</i>	1,400
<i>Rå</i>	2,500
<i>Köpinge</i>	318
<i>Höganäs</i>	6,800
<i>Bjuf</i>	2,569

Hallands län.

<i>Oskarsström</i>	1,800
--------------------------	-------

Göteborgs och Bohus län.

<i>Krokslätt</i>	4,000
<i>Gårda</i>	5,000
<i>Lunden</i>	2,500
<i>Lundby</i>	11,000
Klädesholmen m. Koholmens fiskeläge	730
Stora och lilla Tjörnskalfs fiskeläge	330
Åstols fiskeläge	365
Skärhamns „	620
Kyrkesunds och Björholmens fiskeläge	500
Mollösunds fiskeläge	950
Käringöns „	570
Hellevikstrands fiskeläge	438
Ellös „	261
Gullholmens	670
<i>Grundsund</i>	1,051
Fiskebäckskil	653
Malmöns fiskeläge	736
<i>Smögens</i> „	1,112
<i>Grafvarne</i> och Bäckeviks fiskelägen	1,107
Hasselösunds fiskeläge	168
Tångens „	334
Fjällbacka	700
<i>Gräbbestad</i>	1,107
Hogenäs Näs	379
<i>Björneröd</i> och <i>Kroken</i>	1,183
<i>Hunnebostrand</i>	1,700

Bovallstrand	650
Tingstad	200

Älfsborgs län.

<i>Lilla Edet</i>	1,500
<i>Trollhättan</i>	6,000

Skaraborgs län.

Axvall	300
Töreboda	762

Värmlands län.

Kil	450
Sundsvik	?
Åmot	?

Örebro län.

<i>Hallsberg</i>	1,570
Kumla	820
<i>Nya Kopparberg</i>	1,600
<i>Karlskoga</i>	2,400

Västmanlands län.

Norbergs by	500
Heby	850

Kopparbergs län.

<i>Avesta</i>	2,400
<i>Smedjebacken</i>	1,611
<i>Ludvika</i>	1,600
<i>Mora Strand</i>	1,000
<i>Orsa kyrkoby</i>	1,076
Krylbo	800
Leksands Noret	?

Gefleborgs län.

Bollnäs	900
<i>Ljusdal</i>	1,600

Västernorrlands län.

<i>Skönsmon</i>	3,400
<i>Skönsberg</i>	2,200

Gångviken	600
Kramfors	720
Nyland	240
Alby	?

Jämtlands län.

<i>Odenslund</i>	1,000
Hornsbergs villastad	614
Strömsund	750

Västerbottens län.

Nordmalings kyrkovall	207
Djupviken	585
Vännäs	500
Norrböle by	600
Åsele kyrkoplats	600
Lycksele	900

Norrbottens län.

Arvidsjaurs kyrkostad	408
<i>Svartöstad</i>	1,261
<i>Boden</i>	4,000
<i>Gällivare kyrkostad</i>	2,500

Af här uppräknade samhällen har med ingången af innevarande år Lundby öfvergått till stad (Göteborg) samt Limhamn och Bollnäs till köpingar, se anm. under bil. I. — Uppgifterna härofvan, hämtade ur Svensk Rikskalender 1906, äro icke officiella och delvis ett eller annat år gamla.

Bil. III A.

Öfriga köpingsliknande samhällen år 1900.

(Statistisk Tidskrift 1903, sidd. 106—109.)

Ort med sammanträngd befolkning	Beskaffenhet	Kommun (eller kommuner)	Folk-mängd d. 31/12 1900
Stockholms län.			
<i>Gustafsberg</i>	Porslinsfabrik	Värmdö ¹⁾	1,759
Dufbo + ...	Villastad	Spånga	324
Bromsten	»	»	226
Grisslehamn	Hamnplats	Väddö	163
Furusund	Badort	Blidö	187
Sandhamn	Tull- och lotsplats	Djurö	266
Nynäs	Villastad	Ösmo	208
Örby	»	Brännkyrka	516
Saltsjöbaden	»	Nacka	645
Stocksund + ...	»	Danderyd	³⁾ 200
Uppsala län.			
<i>Söderfors</i> ³⁾	Bruk	Söderfors	1,203
<i>Älfkarleö</i>	»	Älfkarleby	1,121
<i>Bodarne</i> ⁷⁾	Fabriksort	»	1,975
<i>Skutskär</i> ⁷⁾	»	»	2,364
<i>Harnäs</i> ⁷⁾	»	»	694
<i>Marma</i>	Stationssamhälle	»	479
<i>Dannemora grufvor</i>	Grufsamhälle	Dannemora och Film	960
<i>Löfsta</i>	Bruk	Öster-Löfsta	783
<i>Österby</i>	»	Film	878
Södermanlands län.			
<i>Flen</i> ²⁾ + ...	Stationssamhälle	Flen	955
<i>Nyby bruk</i>	Fabriksort	Torshälla landsk.	622
<i>Förstäder till Eskilstuna</i>		Kloster	³⁾ 2,300
<i>Vingåker (Bondestad)</i> + ...	Stationssamhälle	Västra Vingåker	502

Ort med sammanträngd befolkning	Beskaflenhet	Kommun (eller kommuner)	Folk-mängd d. 31/12 1900
Östergötlands län.			
<i>Åtvidaberg</i> +.....	Bruk	Åtvid	1,485
Gusum	»	Ringarum	485
<i>Finspång</i>	»	Risinge	1,147
Lotorp	»	»	799
Rejmyre	Glasbruk	Skedevis	787
<i>Förstadslikt område invid Norrköping</i>		S:t Johannes	1,083
<i>Boxholm</i>	Bruk	Ekeby och Åsbo	1,787
<i>Motala verkstad</i>	Fabriksort	Motala landskommun	3,349
<i>Kisa</i>	By	Kisa	1,098
Jönköpings län.			
<i>Huskvarna</i>	Bruk	Hakarp	3,740
Norra Hammar	»	Barnarp	862
Anneberg	Tändsticksfabrik	Norra Solberga	605
Skillingaryd	Exercisplats	Tofteryd	739
Kronobergs län.			
Kosta	Glasbruk	Ekeberga	795
Vislanda	Stationssamhälle	Vislanda	635
Kalmar län.			
<i>Ankarsrum</i>	Bruk	Hallingeberg	1,034
Öfverum	»	Västra Ed och Lofta	871
Hultsfred	Stationssamhälle	Hvena	668
Vånevik	Stenhuggeri	Döderhult	537
Bergkvara	Lastageplats	Söderåkra	586
Blekinge län.			
<i>Kalleberga (Kallinge)</i>	Bruk	Ronneby landsk.	1,783
Olofström	»	Jemshög	630
Hällevik	Fiskeläge	Mjellby	621
Kristianstads län.			
Vä	By	Vä	983

Ort med sammanträngd befolkning	Beskaffenhet	Kommun (eller kommuner)	Folk-mängd d. 31/12 1900
Malmöhus län.			
Furulund + ...	Fabriksort	Lackalänga	924
Keflinge + ...	»	Keflinge	1,301
Valleberga	Grufsamhälle	Ekeby	1,046
Skromberga	»	»	1,775
Billesholm	»	Södra Vram	1,295
Mölle	Fiskeläge	Brunnby	445
Stehag	Stationssamhälle	Stehag	239
Hör + ...	»	Hör	904
Viken	Fiskeläge	Viken	918
Hallands län.			
Oskarsström ⁴⁾	Fabriksort	Slättåkra	1,147
Göteborgs och Bohus län.			
Mölnadal	Fabriksort	Fässberg	3,940
Krokslätt Sörgård	»	»	598
Mölnlycke	»	Råda	900
Jonsered	»	Partilled	1,472
Hunnebostrand (med El-lene) + ...	Fiskeläge	Tossene	1,314
Bovallstrand	»	»	641
Hogenäs Näs + ...	»	Askum	379
Björneröd och Kroken (Krokstrand + ...	Stenhuggeri	Skede	1,070
Älfsborgs län.			
Strömslund	Fabriksort ⁵⁾	Vassända-Naglum	1,318
Surte	»	Nödinge	1,127
Fritsla	»	Fritsla	1,205
Rydboholm	»	Kinnarumma	995
Mellerud	Stationssamhälle	Holm	634
Skaraborgs län.			
Karlsborg	Fästning	(Hela kommunen)	1,760
Stenstorp	Stationssamhälle	Stenstorp	584

Ort med sammanträngd befolkning.	Beskaffenhet.	Kommun (eller kommuner).	Folk-mängd d. 31/12 1900.
Värmlands län.			
<i>Nykroppa</i>	Bruk	Kroppa	1,110
Kil + ...	Stationssamhälle	Stora Kil	200
<i>Munkfors</i>	Bruk	Ransäter	1,420
Forshaga	»	Grafva	699
Liljedal	»	Ed	951
Uddeholm	»	Norra Råda	549
<i>Hagfors</i>	»	»	1,375
Lesjöfors	»	Rämen	914
Björneborg	»	Visnum	751
Örebro län.			
Brefven	Bruk	Asker	787
Laxå	» och station	Bodarne	653
<i>Bofors</i>	»	Karlskoga	1,675
<i>Degerfors</i>	»	» ⁶⁾	1,912
Rockesholm	»	Grythyttan	452
Hällefors	»	Hällefors	824
Gusselhyttan	»	Lindesbergs landskommun	863
Guldsmedshyttan	»	d:o	668
Västmanlands län.			
Jakobsberg	Förstad (till Västerås)	S:t Ilian	599
Ramnäs	Bruk	Ramnäs	960
<i>Surahammar</i>	»	Sura	1,095
<i>Kolsva</i>	»	Bro och Malma	1,157
<i>Kungsör</i>	Lastageplats	Kung Karl	1,074
<i>Skultuna</i>	Bruk	Skultuna	1,177
<i>Fagersta</i>	»	Västanfors	1,685
Kopparbergs län.			
Grycksbo	Bruk	Falu landskommun	640
<i>Domnarfvet</i>	»	Stora Tuna	4,229
Långshyttan	»	Husby	941
Krylbo	Stationssamhälle	Folkärna	792
<i>Horndal</i>	Bruk	By	1,186
Leksands Noret	By	Leksand	745
Vikarbyn	»	Rättvik	841

Ort med sammanträngd befolkning.	Beskaffenhet.	Kommun (eller kommuner).	Folk-mängd d. 31/12 1900.
Orsa kyrkoby + ...	By	Orsa	1,076
Vansbro	Stationssamhälle	Järna	939
Ludvika + ...	»	Ludvika	904
Gäfleborgs län.			
Sätra	Förstad (till Gäfle)	Hille	860
Bomhus	Fabriksort	Valbo	2,294
Harnäs ⁷⁾	»	»	817
Forsbacka	Bruk	»	1,752
Söderfors ⁸⁾	»	Hedesunda	339
Gysinge	»	Öster-Fernebo	938
Storvik ⁹⁾	Stationssamhälle	Ofvansjö	1,589
Sandviken	Bruk	Högbo	6,074
Hofors	»	Torsåker	1,858
Norrsundet	Sågverk och lastage-plats	Hamrånge	536
Ljusne	d:o	Söderala	2,569
Ala (med Östansjö)	d:o	»	1,820
Iggesund	Bruk	Njutånger	1,541
Åvik	Förstad (till Hudiks-vall)	Hälsing-Tuna	1,350
Hybo	Sågverk	Ljusdal	1,263
Västernorrlands län.			
Ånge	Stationssamhälle	Borgsjö	1,141
Alby	Fabriksort	»	545
Galtström	Bruk	Njurunda	444
Svartvik	Sågverk m. m.	»	1,399
Vifsta varf	»	Timrå	1,296
Bollsta	»	Ytter-Lännäs	1,248
Domsjö	»	Sjålevad	1,379
Husum	»	Grundsunda	848
Jämtlands län.			
Bräcke	Stationssamhälle	Bräcke	741
Västerbottens län.			
Obbola	Sågverk m. m.	Umeå landskommun	1,218
Åsele kyrkoplats + ...	By	Åsele	558
Robertsfors	Bruk	Bygdeå	819

Ort med sammanträngd befolkning.	Beskaffenhet.	Kommun (eller kommuner).	Folk-mängd d. ³¹ / ₁₂ 1900.
Norrbottens län.			
<i>Öjebyn</i>	By	Piteå landskommun	1,604
<i>Pitholm</i>	»	»	1,350
<i>Hortlax</i>	»	»	1,062
<i>Älfsbyn</i>	»	Älfsby	974
<i>Svartöstaden</i> + ...	Förstad (till Luleå).	Neder-Luleå	1,061
<i>Malmberget</i>	Grufsamhälle	Gellivare	5,320
<i>Kiruna</i>	»	Juckasjärvi	239

¹⁾ Från 1902 års ingång är från Värmdö afskild en ny kyrkosocken och kommun Gustafsberg, med (vid sistnämnda tidpunkt) 2,181 personer. Den nya kommunen omfattar emellertid ett ej obetydligt område utom själfva fabriksorten Gustafsberg.

²⁾ Folkmängdsuppgiften är hämtad ur kungl. brefvet den ³¹/₁₂ 1901, hvarigenom Flens municipalsamhälle konstituerades.

³⁾ Ungefärlig siffra.

⁴⁾ Med Oskarström skulle möjligen kunna sammanräknas den i Enslöfs socken belägna byn Espered (633 invånare), där en del af fabriken arbetare hafva sin bostad.

⁵⁾ Strömslund är att anse som ett slags förstad till Trollhättan.

⁶⁾ Degerfors *kapellförsamling* räknade vid 1900 års slut 2,680 invånare.

⁷⁾ Sammanlagda invånarantalet i Harnäs (Uppsala och Gäfleborgs länsdelar) var 1,511. Räknas åter Harnäs, Skutskär och Bodarne som en enda agglomeration, erhåller man en folk-mängdssiffra af 5,850.

⁸⁾ Sammanlagda invånarantalet i Söderfors (Uppsala och Gäfleborgs länsdelar) var 1,542.

⁹⁾ Folk-mängdssiffran afser såväl järnvägsstationen som Störviks sulfidfabrik.

Tecknet + angifver, att orten efter år 1900 blifvit municipalsamhälle.

Bil. III B.

Öfriga köpingsliknande samhällen med öfver 1,000 inv. vid år 1905.

Föregående förteckning är uppgjord år 1903 på grundval af 1900 års förhållanden och här ordagrant återgifven. Huru snabb utvecklingen på detta område är, visas däraf, att redan denna förteckning har 16 nummer (utmärkta med +), som på den korta tiden efter 1900 öfvergått till municipalsambällen. Vår tabell i bil. II visar, att detsamma sedan dess blifvit fallet med ännu 11 bland dem. De »öfriga samhällenas» tabell är alltså i närvarande stund ganska väsentligt annorlunda än den i bil. III A här meddelade. Ett försök att justera tabellen till öfverensstämmelse med stundens verklighet föreligger i »Almanack för alla 1906» och meddelas här så mycket hellre, som det är begränsadt till de samhällen allena, hvilka stå öfver det af oss föreslagna befolkningsstrecket å 1,000 invånare.

Stockholms län.

Gustafsberg 1,800

Uppsala län.

Söderfors 1,600

Ålfkarleö 1,100

Skutskär—Bodarne—Harnäs 6,000

Södermanlands län.

Eskilstunas förstäder 3,000

Östergötlands län.

Finspång 1,200

Motala verkstad 3,300

Norrköpings förstad i S. Johannes 1,100

Jönköpings län.

Huskvarna 4,000

Kalmar län.	
Ankarsrum	1,000
Blekinge län.	
Kalleberga (Kallinge)	1,800
Kristianstads län.	
Vä	1,000
Malmöhus län.	
Valleberga	1,000
Skromberga	1,800
Billesholms grufva	1,300
Göteborgs och Bohus län.	
Mölndal	4,500
Jonsered	1,500
Älfsborgs län.	
Surte	1,100
Fritsla	1,200
Rydboholm	1,000
Strömslund	1,500
Skaraborgs län.	
Karlsborg	1,800
Värmlands län.	
Nykroppa	1,100
Munkfors	1,400
Liljedal	1,000
Hagfors	1,400
Örebro län.	
Bofors	1,700
Degerfors	2,000
Hörken	1,500
Västmanlands län.	
Fagersta	1,700
Skultuna	1,200

Kungsör	1,100
Surahammar	1,100
Kolsva	1,200

Kopparbergs län.

Domnarfvet	4,800
Horndal	1,200
Vansbro	1,000
Grängesberg	3,000

Gäfleborgs län.

Bomhus	3,000
Forsbacka	1,800
Storvik	1,600
Gysinge	1,000
Sandviken	6,100
Hofors	1,900
Ljusne	2,700
Ala med Östansjö	1,800
Iggesund	1,500
Åvik	1,400
Hybo	1,300

Västernorrlands län.

Ånge	1,100
Svartvik	1,400
Vifsta varf	1,300
Bollsta	1,250
Domsjö	1,400

Västerbottens län.

Obbola	1,200
--------------	-------

Norrbottens län.

Öjebyn	1,600
Pitholm	1,400
Hortlax	1,100
Ålfsbyn	1,000
Malmberget	5,300
Kiruna	3,000